

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ДАНҒАРА

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 809.155.0 + 802.0

ТКБ 81.2 (2 тоҷик) + 81.2 Анг

ҚОСИМОВ МУҲАММАДҶОН САҒАРОВИЧ

**МУҚОИСАИ ҚОРБУРДИ ПЕШОЯНДҶО ВА ТАҲЛИЛИ МАЪНОИИ
ОНҶО ДАР ЗАМИНАИ ТАРҶУМАИ АНГЛИСИИ АСАРҶОИ
«ЁДДОШТҶО», «МАКТАБИ КЎҶНА» ВА «АҶМАДИ ДЕВБАНД»-И
С.АЙНӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми
филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии-таърихӣ, қиёсӣ ва
муқоисавӣ

-*_-

Душанбе - 2023

Диссертатсия дар кафедраи назария ва амалияи забони англисии Донишгоҳи давлатии Данғара иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Туйғунов Носир Ҳақбердиевич** – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забони англисии Коллеҷи техникий ДТТ ба номи академик М.Осимӣ

Муқарризони расмӣ: **Мухторов Зайнидин Мухторович** - доктори илмҳои филологӣ, профессор, ректори филиали Донишгоҳи рушди менеҷменти Сингапур дар Тоҷикистон

Раҳимов Муҳаммадназар Сафарович – номзади илмҳои филологӣ, дотсент, мудирӣ кафедраи умумидонишгоҳии забони англисии ДМТ

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Ҳимояи диссертатсия санаи «__» __ соли 2023, соати ____ дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA-036 назди Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев, 17/6) баргузор мегардад.

Бо мазмуну муҳтавои диссертатсия дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев, 17/6) ва тавассути сомонаи www.ddzt.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «__» _____ 2023 фиристода шуд.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
номзади илми филология, дотсент

Ҳасанова Ш. Р.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Дар забоншиносии муқоисавӣ мавзуи пешояндҳо хеле муҳим ва дорои хусусиятҳои гуногун маҳсуб мебад. Дар ин раванд, пешояндҳо дар забонҳои тоҷикиву англисӣ дар заминаи асарҳои бевосита тарҷумашудаи бадеӣ мавриди таҳқиқи муқоисавӣ қарор нагирифтаанд. Дар забони англисӣ пешояндҳо, ки нисбат ба забони тоҷикӣ аз ҷиҳати муқоиса дар таркиби воҳидҳои гуногуни забон тафовути гуногун доранд, дар асарҳои бадеӣ дақиқан хусусиятҳои фарқкунанда дошта, доираи корбурд ва корбасти мушаххас доранд ва ин амал то ҳанӯз мавриди омӯзиши пурраи муқоисавӣ дар заминаи матни бадеии бевосита тарҷумашуда таҳқиқ нашудааст.

Таҳқиқи пешояндҳо дар заминаи асарҳои бадеии бевосита тарҷумашуда ба ҳалли як қатор масъалаҳо мусоидат карда метавонад, аз он ҷумла, имконияти таҳқиқи пурраи пешояндҳои ду забон фароҳам меояд, махсусан корбурди онҳо дар таркиби асари бадеӣ, ба ҳамон маъно омадан, иваз нагардидани маъноии аслии онҳо ва ба ин монанд масъалаҳои маъноӣ ва сохториро зимни муқоисаи асарҳои бадеӣ, ки бевосита тарҷума шуда бошанд, фарохтар ва амиқ таҳқиқ намудан мумкин аст, ки яке аз ҳадафҳои асосии таҳқиқоти моро дар бар мегирад.

Аслан, пешояндҳо ҳамчун воситаи ифодаи муносибати грамматикӣ ва семантикӣ миёни аъзоҳои ҷумла мавқеи муҳим доранд. Дар ин баробар, зимни таҳқиқи пешояндҳо, махсусан, гурӯҳи пешояндҳои мураккаб, ки дар забони тоҷикӣ зикр нашудааст, дар забони англисӣ он ба қатори масъалаҳои дохил мешавад, ки бахшо дар атрофи онҳо гуногунанд.

Масъалаҳои таҳқиқии пешояндҳо ва махсусан пешояндҳо дар заминаи асари бадеӣ, ки аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ бевосита тарҷума шудааст, имкон фароҳам меоварад, ки ҳолатҳои гуногуни ифодаҳои маъноии пешояндҳо, ки то имрӯз амиқ гардидаанд, омӯхта шаванд ва дар ин замина тафовут ва умумиятҳо мушаххас гарданд. Махсусан, имконияти омӯзиши муқоисавии онҳо дар заминаи маводи мушаххас имкон фароҳам меоварад, ки ҷанбаҳои гуногуни онҳо ҳам аз ҷиҳати грамматикӣ ва ҳам аз нигоҳи ифода аз як забон ба забони дигар рӯшан шаванд ва хусусиятҳои фарқкунанда ошкор гарданд.

Дар солҳои охир дар забоншиносӣ тавачҷуҳи маҳсус ба омӯзиши муқоисавӣ равона карда шудааст. Дар ин замина, тавачҷуҳ ба пешояндҳо хеле назаррас мебошад ва онҳо зери таҳқиқи забоншиносони гуногуни соҳа дар забонҳои мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Дар ҳамин маврид бояд зикр намуд, ки гарчанде омӯзиши пешояндҳо дар таҳқиқотҳои гуногуни забонҳои зикргардида ба назар расанд ҳам, онҳо дар доираи асарҳои мушаххас, махсусан аз лиҳози муқоисавӣ ва доираи корбурду корбасти то имрӯз омӯхта нашудаанд.

Мусаллам аст, ки барои мушаххас муайян намудани маъноии пешояндҳо муҳити лексии он муҳим аст, чунки онҳо муносибатро миёни мафҳумҳо ифода мекунанд.

Дар ҳамин баробар, матни асари бадеӣ, ки бевосита тарҷума шудааст, имконоти фарохеро ба миён меоварад, ки доираи қорбурд ва қорбасти онҳоро аз нигоҳи дурустии ифода ва маъно таҳқиқ намуда, ба ҳулосаи амиқ биёем, ки ин амал заминаи асосии қор маҳсуб меёбад.

Дарачаи омӯзиши мавзуи таҳқиқот. Пешояндҳо дар забони англисӣ монанд ба забони тоҷикӣ мавзуи басо доманадор буда, паҳлуҳои мухталифи ифодаро соҳибанд. Онҳо дар ташкил ва созмон додани вожаҳо мавқеи басо густурда доранд.

Бояд гуфт, ки пешояндҳои забони англисӣ аз тарафи донишмандони гуногуни соҳа мавриди омӯзишҳо ва таҳқиқот қарор гирифтаанд. Ба ин гурӯҳ як қатор забоншиносони соҳаро ба монанди Т. В. Булигина, В. В. Виноградов Б. Н. Арсененко, Р.С. Арнолд, Ю.В. Смирнитский, Е.Н. Корбина, В.Н. Съедин, М. В. Всеволодова, В.И. Герасимов, Ю.С. Степанов, Е.А. Рейман, А.В. Кравченко, В. В. Варламова, Т.Н. Маляр, О.Н. Селиверстова, J. Marsh, M. Jammer, Е.С. Яковлева, R. Declerck ва дигаронро дохил қардан мумкин аст.

Дар баробари ин, асарҳои илмиву назариявии забоншиносони тоҷик, ки дар ҳамин соҳа ба нашр расидаанд, дар раванди таҳқиқот дар диссертатсия истифода шудаанд, аз он ҷумла, қорҳои илмиву тадқиқотии донишмандони тоҷик Н. Маъсумӣ, Ш. Ниёзӣ, В. С. Расторгуева, С.Д.Арзуманов, Б. Ниёзмӯхаммадов, Л. Бузургзода, М.Б. Ҳусейнов, Д. Т.Тоҷиев, Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов, М.Исматуллоев, Д.Ҳочаев, П. Ҷамшедов, А. Мамадназаров, Н. Туйғунов, С. Ҷоматов ва дигар забоншиносон мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Аз сарчашмаҳо аён мешавад, ки пешояндҳо дар забони англисӣ таърихи пайдоши гуногунро доранд. Онҳоро забоншиносон ба гурӯҳҳои мухталиф ҷудо намудаанд. Таҳқиқотҳои гуногун дар мавзуи марбута нишон медиҳанд, ки аксари пешояндҳои забони англисӣ ҳоси ҳуди забон буда, пешояндҳои, ки таърихан ҳоси забонҳои дигаранд, камшуморанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бо барномаҳои таълимӣ ва илмӣ, ки самтҳои филологиро фарогиранд, иртибот дорад. Инчунин, ба Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (аз 30 августи соли 2019 №438) алоқаманд аст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти мазкур муқоисаи қорбурди пешояндҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар заминаи тарҷумаи англисии асарҳои «Ёддоштҳо», «Мақтаби кӯҳна» ва «Аҳмади девбанд»-и С.Айнӣ буда, дар баробари ин, таҳлили маъноии онҳо дар заминаи тарҷумаи бевоситаи асарҳои зикршуда мебошад. Ба ин маънӣ, таъкид қардан зарур аст, ки дар раванди таҳқиқ танҳо ба ҳамон гурӯҳи пешояндҳо таҳлил гузаронида шудааст, ки дар тарҷумаи асарҳои интихобшуда мавриди истифода қарор гирифтаанд ва хусусиятҳои хос зоҳир намудаанд. Дар ин замина, дар натиҷаи таҳқиқоти пурра хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи пешояндҳои

интихобшуда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди таҳқиқ ва натиҷагирӣ қарор гирифтаанд.

Мақсади дарпешгузошта ҳалли вазифаҳои зеринро тақозо мекунад:

- таҳлили заминаҳои асосии пешояндҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ;
- муайян кардани мақом ва вазифаҳои пешояндҳо, доираи қорбурд ва қорбасти онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- анҷом додани таҳлили пурраи хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории пешояндҳо дар заминаи асари бадеӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар забонҳои муқоисашаванда;
- таҳлил ва муайян намудани муодилнокии пешояндҳо аз забонҳои англисӣ ба тоҷикӣ ва ё баръакс;
- истифодаи пешояндҳо дар калимау таркибсозӣ ва таҳлили маъноии воҳидҳои фразеологӣ пешоянддор дар асоси намунаҳо аз асарҳои бадеии забонҳои муқоисашаванда;
- муайян кардани воситаҳои асосии тарҷумаи пешояндҳо бо истифода аз маводи асарҳои бадеӣ.

Методҳои таҳқиқот. Ба сифати усулҳои асосии таҳқиқот асосан методи муқоисавӣ ва типологии таҳқиқот дар забоншиносӣ мавриди истифода қарор гирифта, инчунин, усулҳои таҳлили сохторӣ-семантикӣ барои мушаххас намудани ифодаҳои гуногуни маъноӣ дар ҷумла истифода шудааст.

Объекти таҳқиқот. Муқоисаи қорбурди пешояндҳо ва таҳлили маъноии онҳо дар заминаи асарҳои бевосита тарҷумашуда мебошад.

Предмети таҳқиқот. Муқоисаи қорбурди пешояндҳо ва таҳлили маъноии онҳо дар заминаи тарҷумаи англисии асарҳои «Ёддоштҳо», «Мақтаби кӯҳна» ва «Аҳмади девбанд»-и С.Айнӣ

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар таълифи диссертатсия аз нигоҳи назарӣ аз дастовардҳои илмӣ, принсипҳо ва усулҳои, ки донишмандони барҷастаи ватанӣ ва хориҷӣ, ки дар ин мавзӯ таҳқиқоти назаррас анҷом додаанд, ба таври васеъ истифода карда шудааст. Мусаллам аст, ки методҳои таҳқиқот аз рӯи ҳадаф вазифа, мақсадҳои асосии он, маводи таҳқиқот муайян карда мешавад. Барои ҳалли вазифаҳо дар диссертатсия асосан аз методи муқоисавӣ ва типологии таҳқиқот дар забоншиносӣ истифода шудааст. Дар баробари ин, усулҳои сохторӣ ва маъноӣ, муқоисавӣ ва таҳлили ҷузъии воҳидҳои забон, ки барои амиқ таҳқиқ намудани сифати тарҷума кумак расонидаанд, истифода гардидаанд.

Сарчашмаҳои таҳқиқот. Ба сифати сарчашмаҳои асосии таҳқиқот асосан асарҳои «Ёддоштҳо», «Мақтаби кӯҳна» ва «Аҳмади девбанд»-и С.Айнӣ истифода шудаанд. Дар баробари ин, бо мақсади возеҳ нишон додани баъзе қонуниятҳои грамматикӣ забони англисӣ ба сифати маводи иловагӣ аз асарҳои бевосита тарҷумашуда низ истифода намудаем. Ҳангоми таҳлилу баррасӣ аз сарчашмаҳои забоншиносӣ ва осори бадеии нависандагони англис ва тоҷик бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ки бевосита аз забони англисӣ ба тоҷикӣ ва ё аз забони тоҷикӣ ба англисӣ тарҷума шудаанд, баъзан маводҳои иловагиро мавриди истифода қарор додаем. Дар диссертатсия мавзӯи интихобшуда

асосан дар заминаи намунаҳо аз асарҳои бадеии «Ёддоштҳо», «Мақтаби кӯҳна» ва «Аҳмади девбанд»-и С.Айнӣ мавриди муқоиса ва таҳқиқ қарор гирифтааст.

Бояд зикр намуд, ки асарҳои мазкури устод С.Айнӣ ба забони англисӣ аз тарафи мутарҷимон Чон Перрӣ ва Раҳил Лер соли 1998 тарҷума гардида, дар Иёлоти Калифорния, дар нашриёти «Mazda» Коста Месса нашр гардидааст. Тарҷумаи китоб бевосита аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ оварда шуда, қисми якуми «Ёддоштҳо» ҳикояи «Аҳмади Девбанд», «Мақтаби кӯҳна», илова бар ин, порчаҳои гуногуни «Ёддоштҳо» аз қисми дуввуми китоб тарҷума шудаанд.

Дар диссертатсия баъзе сарчашмаҳои интернетӣ, ки барои возеҳ намудани маъно ва таърихи пайдоиши пешояндҳои интиҳобшудаи таҳқиқот маълумоти мушаххас додаанд, то ҷое истифода гардида, дар рӯйхати адабиёт ишора шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Дар диссертатсияи мазкур нахустин маротиба хусусиятҳои маъноӣ ва сохтори пешояндҳо дар заминаи мисолҳои мушаххаси асарҳои бадеӣ, ки бевосита аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ тарҷума шудаанд, мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Таҳлили маъноӣ ва сохтори пешояндҳо имконият додаанд, ки хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи онҳо дар забонҳои таҳқиқшаванда муайян гарданд. Илова бар ин, баъзе маъноҳо ва хусусиятҳои фарқкунандаи пешояндҳои мураккаби забони англисӣ, ки то имрӯз мушаххас нагардидааст, дар заминаи мисолҳо аз асарҳои интиҳобшудаи диссертатсия муайян шуда, таҳлил, таҳқиқ ва амиқ карда шудаанд.

Нуқтаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Дар забони англисӣ пешояндҳои мураккабтари ифодаро доранд. Аз як тараф, он агар ба муродифият шабоҳат доштани онҳо бошад, аз тарафи дигар истифодаи бемавқеи онҳо хусусияти ғалатии ифодаро ба миён меорад. Дар ин ҳолат донишмандони вазифаҳои мушаххаси онҳо, доираи корбурд ва корбасти муайяни онҳо зарур аст.

2. Аслан, тафовут миёни истифодаи аксари пешояндҳои метавонад нисбӣ, бошад, яъне муносибати эмотсионалии гӯянда ба ҳодисаҳои тасвиршуда алоқамандӣ дошта бошанд ва гӯянда дар ифодаи далели суханаш дар баёни ҳодиса аз калима ва воситаҳои дигар истифода барад, масалан дар истифодаи пешояндҳои *бар, бо, дар, аз*; таркибҳои *ба ғайр аз, ғайр аз, бо вучуди, аз нигоҳи, аз назари* ва ғ.

3. Ба назари мо, таҳлили муқоисавӣ дар заминаи асари бадеӣ ба ду самти асосии фаҳмиши амиқи семантикаи пешояндҳо мусоидат мекунад. Имконоти васеъ таҳлил шудани онҳо дар заминаи мисолҳои мушаххас ва дар ин асос таҳлили гурӯҳҳои нави калимаҳо, яъне муносибатҳои маъноии онҳо бо пешояндҳои мавриди истифода дар забонҳои муқоисашаванда. Ба назари мо чунин тарзи таҳлил имкони таҳқиқи муқоисавии пешояндҳоро оид ба хусусияти ифодаҳои маъноиашон васеъ карда метавонад.

4. Таҳлили мушаххаси пешояндҳо, доираи корбурд ва корбасти онҳо дар заминаи асари бадеӣ дар самти омӯзиши имконоти гуногуни маъноӣ созгор аст,

зеро дар раванди таҳлил натиҷаҳои то имрӯз бадастомада низ дар ин самт ба инобат гирифта шуда, имконоти васеътари онҳо баррасӣ мешаванд, ифодаҳои маъноие, ки фарқкунанда ҳастанд ва дар заминаи тарҷумаи бевосита ба миён омадаанд, пешниҳод мешаванд, илова бар ин, ҳамин имконият ҳамчун асос дар самти омӯзиши минбаъда созгор буда метавонад. Дар ин ҷо донишмандони вазифаҳои мушаххаси онҳо дар заминаи матни асари бадеӣ, ки доираи корбурди онро возеҳ мекунад, муҳим аст.

5. Бо вуҷуд доштани пешоянди мушаххас дар таркиби ибора, маъно дар аксар маврид ба он алоқаманд аст, аммо ҳолатҳои низ ба назар мерасанд, ки пешоянд бо маънои асосии худ ягон робита надорад. Ин хусусият дар забони англисӣ бештар аст.

6. Дар забони англисӣ муродифияти таркибҳои гуногун дар ифодаи ҳамон як маъно дар асари бадеӣ дида мешавад, ки ин амал нисбат ба забони тоҷикӣ бештар ба мушоҳида мерасад, аммо дар тарҷумаи бевоситаи забони англисӣ ин амал ба мушоҳида намерасад, зеро мутарҷимон зимни истифодаи усулҳои гуногуни тарҷума аз усулҳои тарҷумаи тахтуллафзӣ дурӣ чустаанд ва ин амал боиси тарҷума нашудани онҳо гардидааст.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот. Аҳамияти назарии таҳқиқот дар он зоҳир мешавад, ки ҳалли вазифаҳои дарпешгузошта имконият медиҳад, ки хусусиятҳои типологии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ пурратар дарк карда шаванд, ҳамчунин, натиҷаҳои назарии таҳқиқот барои тақвияти назарияи умумии пешояндҳо дар забоншиносии муқоисавӣ барои пажӯҳишҳои минбаъда дар ин самт замина ва сарчашмаи устувор фароҳам хоҳад сохт.

Аҳамияти назарии таҳқиқот, ҳамчунин дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои диссертатсия метавонанд, барои таҳқиқоти минбаъдаи типологӣ ва муқоисавии забонҳои гуногун ва назарияи тарҷума истифода шаванд.

Илова бар ин, дар самти тарҷумаи бадеӣ, ки қоидаву қонуниятҳои хоси худро дорад, низ дастовардҳои таҳқиқот аз аҳамият ҳолӣ нест, зеро хусусиятҳои фарқкунандаи пешояндҳо аз нигоҳи тобишҳои маъноӣ ба тарҷумаи дуруст ва амиқ низ алоқамандӣ дорад. Аз ин рӯ, натиҷаҳои таҳқиқот дар бахши тарҷумаи бадеӣ дар оянда метавонанд ба сифати сарчашмаи мушаххаси илмӣ хизмат намоянд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки хулоса ва маводи он метавонад ҳангоми таҳқиқоти муқоисавӣ ва типологии забонҳои дигар, ҳангоми таҳия ва навиштани грамматикаи амалии забонҳои муқоисашаванда ва дастурҳои таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ҳангоми таҳияи курсҳои амалии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истифода шаванд. Маводҳои диссертатсияро метавон ҳангоми таълифи бахшҳои алоҳидаи дастурҳои таълимӣ оид ба грамматикаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, инчунин дар омода намудани курсҳо ва семинарҳои махсус оид ба масъалаҳои забоншиносии муқоисавӣ, забоншиносии типологӣ, семасиология, назария ва амалияи тарҷума истифода намуд ва ба барномаҳои таълимии соҳавии таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намуд. Аз назари амалӣ диссертатсияи мазкур барои дарёфти маълумоти мушаххас ҳангоми омӯзиши

пешояндҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мусоидат намуда, барои тақвияти роҳу воситаҳои таълими онҳо мусоидат намуда метавонад.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба шиносномаи ихтисос ва тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии муҳаққиқ. Саҳми шахсии доғалаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки мавзӯи пешояндҳо ва таҳқиқи муқоисавии онҳо дар заминаи асари бевосита тарҷумашуда бори нахуст ба таври фарогир мавриди пажӯҳиш қарор дода шуда, дар ин самт муҳаққиқ ба таҳқиқи пешояндҳои сару қор гирифтааст, ки дар асарҳои зикршуда омадаанд. Дар баробари ин, муҳаққиқ муқоисаи семантикии пешояндҳоро дар заминаи қорҳои то имрӯз ба сомонарасонидашуда ба роҳ монда, мувофиқати маъноии онҳоро дар матни асари бадеӣ мушаххас намудааст. Илова бар ин, мувофиқати тарҷумаи пешояндҳои забони тоҷикӣ ба англисӣ ҳангоми тарҷума низ то ҳо таҳлил шуда, муҳаққиқ ба андозае дар ин самт дастовардҳоро пешниҳод намуда, тафовут ва умумиятҳоро муайян ва ба риштаи таҳқиқ кашидааст.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи назария ва амалияи забони англисии Донишгоҳи давлатии Данғара (протоколи № 4, аз 19. 11. 22) ва ҷаласаи васеи шурои олимони факултети филология ва рӯзноманигории Донишгоҳи давлатии Данғара (протоколи № 5, аз 17.12. 22) муҳокима гардида, барои дифоъ тавсия шудааст.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқот ба сифати маъруза дар конференсияи ҳарсолаи ҳайати устодону профессорони Донишгоҳи давлатии Данғара, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ, дар конференсияи ҷумҳуриявӣ (2019, 2021, 2022) ва дар мақолаҳои илмии нашршуда, ки рӯйхати онҳо дар охири автореферат оварда шудаанд, пешниҳод гардидаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯи мавзӯи диссертатсия 6 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб ва хулосаву рӯйхати адабиёти илмиву таълимӣ иборат мебошад. Дар бобҳо ва зербобҳо масъалаҳои омӯзиш ва таҳқиқи пешояндҳо, доираи қорбурд ва қорбасти онҳо, тағйирпазирии хусусиятҳои маъноӣ ва тобишҳои иловагии маъноӣ ҳангоми тарҷума дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар мисоли асарҳои бадеӣ («Ёддоштҳо», «Мақтаби кӯҳна» ва «Аҳмади девбанд») мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд. Хулосаи диссертатсия ҷамъбасти фикру ақидаҳо роҷеъ ба пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 152 саҳифаи ҷопи компютери ро ташкил медиҳад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима роҷеъ ба мубрамии таҳқиқот, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, мақсад ва вазифаҳо, навоварии илмии таҳқиқот, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот, коркарди мавзӯ, методҳои таҳқиқот, маводи асосии таҳқиқот маълумот дарҷ гардидааст.

Боби якум «**Заминаҳои назарии омӯзиши пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» ном дошта, доираи омӯзиши онҳо, хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии пешояндҳо, тобишҳои иловагии маъноии пешояндҳо, ки дар таркиби ҷумлаҳо аз асарҳои бадеӣ воমেхуранд, мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Фасли аввали боби якум «**Бознигарии таҳқиқоти илми оид ба пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» номгузорӣ шудааст.

Масъалаи ифодаҳои маъноии пешояндҳо дар забоншиносӣ ҳамеша мавриди омӯзиши донишмандони соҳа мебошад, зеро муносибатҳои гуногуни онҳо дар таркиби ибораву ҷумлаҳо хусусиятҳои гуногунро касб менамоянд, ки баъзан зарурати шарҳи онҳо ба миён меояд ва хусусиятҳои тағйирпазирии семантикии онҳо бидуни шарҳи луғатҳои соҳа ғайриимкон мегардад. Ин хусусият махсусан дар забони англисӣ роиҷтар аст. Пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ имконоти васеъ доранд. Онҳо дар доираи ягон гурӯҳи мушаххас маҳдуд намегарданд ва ҳамчун қисми таркибӣ дар ифодаи маъно озодтаранд.

Омӯзиши пурраи пешояндҳо нишон дод, ки аввалин маълумотҳои мушаххас дар бораи пешояндҳо ҳамчун калимаҳои ёридиханда дар «Грамматикаи мухтасари забони форсӣ»-и М. Ғаффоров оварда шудааст. Дар ин замина, пешояндҳо мунтазам мавриди тадқиқотҳои донишмандони соҳа қарор гирифта, ҳамчун калимаҳои ёридиханда дар адабиёти таълимиву дарсӣ шарҳу тавзеҳ ёфтанд. Масалан, Б. Ниёзмухаммадов, Л. Бузургзода чунин мешуморанд, ки: ¹«Функсияи пешояндҳо хеле мураккаб аст, аксарияти онҳо истифода мешаванд ва якдигарро иваз мекунанд», ба монанди: **ба, дар, андар, бар, бо, барои, аз, то» ва зайраҳо.** Донишмандони мазкур асосан дар атрофи пешояндҳое андеша рондаанд, ки самти амалро ифода мекунанд, инчунин бо қадом ҳиссаи нутқ омадани онҳо дар як маврид қайд шудаанд.

Дар масъалаи омӯзиш ва таҳқиқи мукамалтари пешояндҳо ²С. Д. Арзуманов қорҳои арзишманде ба сомон расонидааст. Аввалин тавсифи пешояндҳои забони тоҷикӣ, ки нисбатан мукамал ва амиқ пешниҳод шудааст, ба қалами ӯ тааллуқ дошта, хусусиятҳои морфологии онҳо низ то ҷое мавриди пешниҳод қарор гирифтааст. Дар ин самт минбаъд забоншинос Р.Л. Неменова

---

¹ Ниёзмухаммадов Б. Забоншиносии тоҷик. / Б. Ниёзмухаммадов. Асарҳои мунтахаб. – Душанбе : Дониш, 1970. – 386 с.

² Арзуманов, С. Д. Забони тоҷикӣ / С. Д. Арзуманов. // Учебник таджикского языка для взрослых. – Сталинобод: Ирфон, 1938. – 140 с.

ба кор шуруъ намуда, дар натиҷа категорияҳои гуногуни пешояндҳоро мушаххас кардааст. Хусусиятҳои морфологӣ, семантикӣ ва грамматикӣ пешояндҳо мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст.

Пажӯҳиши пешояндҳо ва вазифаҳои синтаксисии онҳо дар таҳқиқотҳои М.Ф. Исматуллаев мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Дар баробари ин, пешниҳоди хусусиятҳои гуногуни пешояндҳо дар заминаи корҳои басомонрасонидашуда дар китобҳои таълимӣ дарҷ гардидаанд ва як дараҷа ба ин масъала рӯшанӣ андохтаанд. Пажӯҳиши пешояндҳои забони тоҷикӣ ба ҳамин тавр идома ёфта, баъдтар дар асарҳои илмӣ М.Собиров семантикаи пешояндҳои ибтидоӣ дар забони тоҷикӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд, тафсири маъно ва вазифаҳои пешояндҳои ибтидоӣ дар луғатҳои забони тоҷикӣ объекти асосии пажӯҳиш қарор дода шудаанд.

Ба масъалаҳои омӯзиши пешояндҳо дар забони англисӣ мушаххас намудани паҳлуҳои семантикӣ онҳо, ҷанбаҳои умумии ифодаҳои семантикӣ пешояндҳо тавассути луғату фарҳангҳо имконпазир аст, ки ин амал бештар зери пажӯҳиши О.С.Ахманова қарор гирифтааст. Дар ин замина донишмандони соҳа ба монанди Б. Н. Агранат, В. С. Бондаренко, Н.В. Косек, Елисеева А.Г. Елисеева, Е.А. Рейман, Т.В. Барамиков, А.А. Гонсалес, Р.Р. Литвинов ва дигарон ба масъалаҳои омӯзиши пешояндҳои забони англисӣ даст задаанд. Натиҷаи ин корҳо ба муайян шудани маъноии умумии пешояндҳо, шумораи онҳо дар забон, ҷанбаҳои вазифавӣ ва семантикӣ, хусусиятҳои хоси онҳо, муайян кардани заминаҳои пайдоиши онҳо оварда расонидааст.

Бояд зикр намуд, ки дар забони тоҷикӣ низ дар ин давра корҳои пажӯҳишӣ идома ёфтааст. Забоншинос В. С. Расторгуева хусусиятҳои функционалии пешояндҳоро таҳлил намуда, мундариҷа ва мавқеи онҳоро дар низоми ифодаи номҳои забони тоҷикӣ баррасӣ намудааст, ки ба омӯзиши васеътари пешояндҳо роҳ кушодааст.

Мусаллам аст, ки таҳқиқотҳои муқоисавӣ ҳамеша боис бар он мегарданд, ки ҷанбаҳои гуногуни ифодаҳои маъноӣ возеҳ шаванд. Дар ин раванд корҳои басомонрасонидаи забоншиносон А. Камолова, А. Бурҳонова, М.К.Мирзоҷонова, Б.Д. Садироваро зикр кардан ҷоииз аст. Дар аксари ин корҳо тавачҷуҳ ба семантикаи пешояндҳо равона гардидааст.

Таҳқиқи адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки дар лингвистикаи муқоисавӣ пажӯҳишҳои олимони зерин, ба монанди М.В. Всеволодов, Э.Н. Корбин, Кубряков, Т.И.Дешерев, Е.В. Падучев, Яковлев Е.С. ва дигарон дар омӯзиши ҷанбаҳои семантикӣ пешояндҳои забони англисӣ назаррасанд.

Омӯзиши пешояндҳо ба таври мухталиф ба роҳ монда шудаанд, аз ҷумла, як гурӯҳ забоншиносон ба усулҳои шифоҳии ифодаҳои маъноии пешояндҳо тавачҷуҳ намудаанд, ба монанди забоншиносон Д.Ф. Белоусов, Т.В. Булигин, Н.А. Резник ва дигарон, ки тавонистаанд дар раванди таҳқиқи ифодаҳои шифоҳии намудҳои гуногуни пешояндҳо саҳмгузор бошанд.

Пажӯҳиши пешояндҳои забони англисӣ муҳаққиқони соҳаро ба андешаҳои гуногун водор намудааст. Ин андешаҳо асосан дар атрофи ифодаҳои маъноии пешояндҳои забони англисӣ сурат гирифтаанд. Аксари муҳаққиқон

андешаҳои хоси худро доранд, ки то дараҷае барои мушаххас намудани хусусиятҳои ифодаҳои маъногӣ кумак расонидаанд. Аз он ҷумла, И.В. Арнолд, ҷунин меҳисобад, ки: ³«Пешояндҳои забони англисӣ вобаста аз ҳолат дар ифодаҳои гуногун омада, ҳолатҳои тағйирпазирии маъноиро низ доранд». Ба ҳамин монанд андешаҳои назаррасро дар асарҳои забоншиносон О.Чесперсон, Ш.Баллӣ, И.В. Арнолд, И. В. Волянская, Т.В. Виноградов ва дигарон дидан мумкин аст.

Омӯзиши адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки мавзӯи пешояндҳо дар қорҳои донишмандони хориҷӣ W.S. Allen, Н. Harrison, Э.А. Рейман низ мавриди омӯзиши илмӣ қарор гирифтаанд.

Дар баробари ин, пажӯҳиши пешояндҳо дар забоншиносии муқоисавӣ аз назари донишмандони тоҷик дур намондааст. Дар ин раванд диссертатсияи Б.Д. Садироваро метавон ҳамчун намуна пешниҳод намуд. Забоншиносони мазкур ба омӯзиши воҳидҳои забонӣ, ки мафҳуми муваққати ро ифода мекунанд бештар тавачҷуҳ намуда, ба таҳлили муносибатҳои гуногуни пешояндҳо, ки нисбатан дар забонҳои муқоисашаванда фавол ва сермаҳсуланд сару қор гирифта, хусусиятҳои фарқкунандаи онҳоро муайян намудаанд.

Дар зербоби дуҷуми боби якум, ки «**Хусусиятҳои маъноии пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, доираи қорбурд ва қорбасти онҳо дар заминаи намунаҳо аз асарҳои бадеӣ**» ном дорад, роҷеъ ба хусусиятҳои хоси пешояндҳо дар забони тоҷикӣ ва англисӣ таҳқиқ гузаронида шудааст.

Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ пешояндҳо хусусиятҳои гуногун доранд. Масалан, агар ба баъзе пешояндҳои аслии забони англисӣ ба монанди **on, at, to, in** ва ҷандеи дигар назар кунем, онҳо нисбат ба дигар пешояндҳо серистеъмоланд ва илова ба ин, хусусиятҳои хоси ифодаҳои маъноиро доранд. Масалан, пешоянди **to** аслан дар ифодаи самти ҳаракат меояд, аммо бо ин хусусияташ маҳдуд намешавад ва дар ҳамин шакл дар ҷумла ба вазифаҳои дигар низ меояд, масалан, бо феъл ҳамчун ҳиссаҷа: *Ман аз забони мактабдор гирифта ..., яъне номи он ҳарфҳоро гирифта тақроп мекардам* ⁴[Ёддоштҳо.1,с.22]. *I went back to my place and started repeating (started to repeat) ...but I ...* [Ёддоштҳо.англ.2, с.236].

Пешоянди **to** дар забони англисӣ, ки аслан пешоянди ифодакунандаи самти ҳаракат мебошад, тағйири маъно қарда метавонад ва дар асарҳои бадеӣ ҳамчун пайвандақ низ омадааст, масалан, дар намунаи зер, ки ин хусусият

---

³ Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка /И.В. Арнольд. – Л.: Просвещение, 1973. – 300 с.

⁴ [Ёддоштҳо 1] Айнӣ С. Ёддоштҳо./С.Айнӣ Энциклопедияи насри муосири тоҷик (ҷаҳор қисм). – Душанбе: Сарредақсияи илмии энциклопедияи миллии тоҷик, 2009. – 680 с. (Минбаъд мисолҳои тоҷикӣ аз ҳамин асар оварда шуда, саҳифаҳо дар қавс нишон дода мешаванд).

[Ёддоштҳо. англ. 2] Aini S. The Sands of Oxus. Boyhood Reminiscences of Sadriddin Aini/ S. Aini. Translated by John R. Perry and Rachel Lehr. – USA. Mazda publishers 1998. – 277 p. (Минбаъд мисолҳои англисӣ аз ҳамин асар оварда шуда, саҳифаҳо дар қавс нишон дода мешаванд).

пештар дар корҳои пешин зикр нашуда буданд ва ё аз назар дур мондааст: *Кому забонам то лабонам карахи бастанд ... [Ёддоштҳо.1, с. 102]. My mouth was parched from (аз) throat to (то-найвандак) lips ... [Ёддоштҳо.англ.2,с.122].*

Дар забоншиносӣ истифодаи пешояндҳо дар таркибҳои гуногун ба назар мерасанд, ки ин амал дар таркиби ибораҳои забони англисӣ бештар дида мешавад ва вазифаҳои гуногуни пешояндҳоро муайян карда метавонад. Аксари пешояндҳо дар ин ҳолат дар забони англисӣ метавонанд, ки алоқаҳои маъноии аввалашонро ҳифз намоянд: *Аммо ман бо гузурӯ, ки аз таърифи падарам дар дилам пайдо шуда буд, ба тарафи суфа- ба пеши нақораи худ давидам ... [Ёддоштҳо.1,с.17]. My father's praise of my drumming made me so proud that I ran right back to the sufa to pick up where I had left off [Ёддоштҳо.англ.2,с.40].*

Пайдоиши пешояндҳои аслиро ба пешояндҳои зарфӣ буданашон нисбат медиҳанд ва пешояндҳои мураккабро дар забони англисӣ (*дар забони англисӣ гузӯҳи пешояндҳои мураккаб вучуд дорад, ки аз ду ва ё зиёда зарфҳо ва ё худ пешояндҳо ба вучуд омадаанд*) тақсим менамоянд, ба монанди: **within, out of, upon, into, onto, throughout, alongside, outside, wherewith** ва ғайраҳо.⁵ Масалан, *Аҳмад чашмаширо пӯшид. Баъд аз чанд сония дилаш тангӣ кард, ҳаёлот боз ҳам воҳимадортар гардид, гӯё як чиз омада ба гардани ӯ савор шуданӣ аст ва меҳаҳад, ки ӯро буг карда кушад [А, Д. 1, с.72]. Ahmad closed his eyes, praying that he wouldn't see anything. A moment later his heart skipped a beat, as the fancies became even more real: something seemed to be trying to clamber onto the back of his neck to strangle him [А,Д.англ.2,с.214].*

Дар мисоли додашуда пешоянди мураккаби **onto** барои ифодаи пешоянди **ба** корбаст шудааст, маънои аслии тоҷикиро ба пуррагӣ ифода намудааст, яъне пешоянди **onto** тобиши иловагии махсус дошта, дар ҳамин ҷо барои ифодаи **бор кардани чизи вазнин ба гардан** омадааст.

Забоншинос Б.Н. Арсененко, ки дар доираи пешояндҳои сода зиёд таҳқиқ намудааст, ба қабати қадимаи лексикаи забон ишорат намуда, ҳамзамон меафзояд, ки: ⁶«Дар миёни чил пешоянди муҳим ва асосие, ки ӯ дар корҳои таҳқиқотиаш пешниҳод ва баррасӣ намудааст, дахтои он ба гузӯҳи пешояндҳои аслии дохил мешаванд: **at, by, for, from, in, of, off, on, through, to**».

Дар баробари ин як қатор пешояндҳои дигареро ворид намудан мумкин аст, ки аслан пешояндҳои сохтаре ташкил медиҳанд, ки тавассути пасвандҳо ба миён меоянд: масалан, бо пасванди **wards - backward(s), forward, upward(s), downward(s) homeward** ва ғайраҳо.

Пешояндҳои аслии **аз, ба, бо, дар, барои** калимаҳои серистеъмолтарини забони тоҷикӣ ба шумор мераванд. Онҳо дар ифодаи якчанд маъноҳои

⁵ [А.Д.] Айнӣ С. Аҳмади девбанд /С.Айнӣ //Асарҳои мунтахаб. Нашр. дав. тоҷ. – Сталинобод, 1943. – 277 с.

[Ёддоштҳо. англ. 2] Aini S. Ahmadi Devband/ S. Aini. Translated by John R. Perry. The Sands of Oxus. – USA. Mazda publishers 1998. – 196 -222 pp.

⁶ Арсененко. Б.Н. Предлоги английского языка/ Б.Н. Арсененко. – М.: Наука, 1956. – 318 с

грамматикӣ кор фармуда мешаванд, инчунин дар созмон додани калимаву таркибҳо иштирок менамоянд: *Ин овози духтар буд, ки акнун ором мебаромад ва ба гӯши ман шинос мерасид [Ёддоштҳо. 1,с.90]. "I do, gladly," came the girls voice- now calmer, and suddenly familiar to me (ба ман), though I still couldn't place it [Ёддоштҳо.англ.2,с.109].*

Аз нуқтаи назари назарияи илми тарҷума, усули муъҷазбаёнӣ, ки дар намунаи мазкур истифодаи шудааст, воситаи ёфтани муродифҳо ва ё тобишҳои маъноии амиқтар ва мушаххаси калима мебошад. Агар ба тарҷума назар кунем, калимаи «гӯши ман» дар забони англисӣ наомадааст, танҳо истифодаи пешоянд ва мушаххас баён намудани маъноии матни асл дида мешавад, ки яке аз хусусиятҳои илми тарҷума буда, дар аксар маврид дар асарҳои интихобшуда боиси дар тарҷума наомадани пешояндҳо гардидааст.

Ҳолатҳои гуногун, яъне тағйир ёфтани ифодаҳои маъноии пешояндҳо дар муқоиса бо забони англисӣ сурат мегирад. Аз як тараф, агар ин ҳолат дар забони тоҷикӣ мушаххастар бошад, дар забони англисӣ ҳамин пешояндҳо дар ифодаҳои гуногун омада, доираи фаҳмиши онҳоро васеътар месозанд, яъне ҳамон як пешоянд наметавонад, ки дар ифодаи як маъно ояд ва маҳдуд шавад. Дар забони гуфтугӯии тоҷикӣ доираи истифодаи пешояндҳо тафовут дорад. Дар ифодаи маъноҳои гуногун пешояндҳо метавонанд, ки ихтисор карда шавад. Илова бар ин, дар забони тоҷикӣ истифодаи пешояндҳои *худи, ранги, чени, дар ҳаққи, аз пушти, ҳини* ва амсоли инҳо низ дар нутқи гуфтугӯ мавриди истифода қарор мегиранд. Дар забони тоҷикӣ аз ин гуна воситаҳои грамматикӣ хеле фаровон истифода мебаранд. Пешояндҳои *бахри, чуз, ба чуз, бидуни, тавассути, алайҳи, доир ба, дар сурати, қабл аз, дар назди* дар забони адабии китобӣ бештар воমেҳӯранд ва дар таркибҳои гуногун меояд.

Ҳангоми ифодаи пешояндҳо аз як забон ба забони дигар мувофиқати маъноии ҳамешагӣ дида намешавад, на дар ҳама ҳолат ҳамон як маъно метавонад дар ифодаи ҳамон фикр ва ё ҷумлаи тарҷумашаванда ояд. Ҳолатҳои фарқкунанда, ки боиси дигаргун шудани ифодаи андеша мешаванд, ба назар мерасанд, яъне на ҳамеша метавон пешоянди забони англисиро бо ҳамон як маъноии мушаххас мавриди истифода қарор дод, масалан дар мисоли мазкур пешоянди *under* бар ивази *beneath* : ... *аммо реги сурхи шаффоф...дар зеру (under) ӯи бачагон намеистод [Ёддоштҳо. 1,с..29]. But the fine red sand, as soft and powdery as sifted flour, gave way beneath (дар зеру) the boy's feet and ... [Ёддоштҳо.англ.2,с.51].*

... *инчунин дар зеру (under) ронҳоиш низ болишҳои баланд мениҳод [Ёддоштҳо. 1, с.39]. ... because of this she always slept on her back with pillows under her head and more pillows under (дар зеру) her legs, so that ... [Ёддоштҳо.англ.2,с.60].*

Дар осори устод Айнӣ, хусусан дар асарҳои интихобшудаи диссертатсия, ки бевосита аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ тарҷума шуданд, пешояндҳои забони англисӣ тафовут, умумият ва мувофиқати қисмиро ҳангоми тарҷума нишон додаанд, ки барои возеҳ намудани маъноҳои гуногуни онҳо мусоидат намудаанд:

Аҳолии деҳа, ... ба *ӯ рӯ оварда аз номи ҷамоат аз вай талаб кардаанд, имомати масҷидро, ки худ таъмир кардааст, қабул намояд,...* [Ёддоштҳо 1, с.7].

They asked him on behalf of the whole community to take on the post of imam of the mosque [Ёддоштҳо 2, англ., с.35]. Дар забони англисӣ дар ифодаи чунин маъноҳои таркибҳои муайян ҳастанд ва ба ҳамин шакл ҳамеша истифода мешаванд, аз ҷумла: **аз номи ҷамоат - on behalf of** ва ғ.

Пешояндҳо дар забони англисӣ хусусияти хос доранд. Пеш аз ҳама, имконияти ифодаи ҳамон як маъно тавассути пешояндҳои гуногун мебошад. Ин амал дар забони англисӣ аз он лиҳоз аст, ки пешояндҳо дар таркибҳои гуногун якҷо меоянд, бо ибораҳои пайваस्त шуда, хусусияти ҷудоинопазирӣ пайдо мекунанд ва ё иқтибоси пешояндҳо барои чунин хусусият гирифтани онҳо мусоидат намудаанд.

Тавре ки зикр шуд, тафовути асосӣ истифодаи таркибҳои муайян аст, ки хоси забони англисӣ мебошад, ки бо пешояндҳои муайян меоянд ва бояд ҳамон гуна истифода шаванд, масалан, **on the south** (дар шимол – **ҷануб ва ғ.**), **on the banks** (дар соҳил), **on the west** (дар ғарб), **on the sky** (дар осмон) ва ғайраҳо. Ин гуна хусусият аз он шаҳодат медиҳад, ки пешоянди «дар» ҳамонгунае, ки дар як ё ду маъно дар луғатҳо омадааст, наметавонад доимӣ мавриди истифода қарор гирад, зеро доираи истифода ва ифодаи ин маъно дар забони англисӣ гуногун аст.

Пешояндҳо, ба ғайр аз маъноҳои асосии худ дар таркиби ибораву ҷумлаҳои мавриди истифода қарор мегиранд, ки то дараҷае маънои асосии ибора ба онҳо алоқамандӣ зоҳир менамояд. Ҳамин хусусияти пешояндҳо дар забони англисӣ бештар ба назар мерасад, яъне бо вучуд доштани пешоянди мушаххас дар таркиби ибора, маъно дар аксар маврид ба он алоқаманд аст, аммо ҳолатҳои низ ба назар мерасанд, ки пешоянд бо маънои асосии худ ягон робита надорад: *My father's praise of my drumming made me so proud that I ran right back to the sofa to pick up where I had left off. ...So I picked up my sticks...* [Ёддоштҳо 2, англ., с.40]. Калимаи **pick** дар маънои «чидан, бардоштан» истифода мешавад. Дар ҷумлаи додашуда, илова шудани пешоянди «**up**» аз замин ба боло бардоштанро дар назар дорад, аз ин рӯ, алоқии маъноии пешоянди «**up**» дар он нигоҳ дошта шудааст.

Зербоби сеюми боби якум «**Мувофиқати маъноии пешояндҳои забони англисӣ бо забони тоҷикӣ хангоми тарҷумаи бевосита ва мушкилоти корбурди онҳо**» унвон дорад. Маълум аст, ки бо тағйир ёфтани хусусияти сохторӣ ифодаҳои маъноӣ низ тағйир меёбанд. Аслан, дар тарҷума зарурати дуруст дарк намудани маънои матни асл барои мутарҷимон ба миён меоянд. Махсусан, дар тарҷумаи бевосита, ки аз забони тоҷикӣ ба забонҳои дигар сурат мегирад, мушкилоти гуногуни дарки амиқи маъно ба вучуд меояд. Ҳамин андеша дар асарҳои интихобшудаи таҳқиқот низ то ҷое ба назар мерасад. Ин амал дар аксар маврид сабаби тарҷума нашудани пешояндҳои гуногун мешавад ва ё истифодаи усулҳои гуногуни тарҷума, аз ҷумла пайдо кардани муодили

мувофики ибора, калима ва ё дигар воҳидҳои забонӣ, ки доираи тарҷумаи ҳамон як пешояндро ба забони дигар маҳдуд месозад.

Маълум аст, ки баробари инкишофи забон калимаҳо низ то ҷое маъно ва вазифаҳои худро иваз ва ё такмил медиҳанд. Онҳо бо калимаҳои дигари наздикмаъно муносибатҳои синонимӣ пайдо мекунанд. Ба назари мо, ҳамин хусусият дар пешояндроҳои забони англисӣ низ ба назар мерасад: **underneath** (аз зер, дар зер) = **under**; **up** (дар боло, ба боло) = **above, on, over**; **within** (бо, дар дохили, дар ҳудуди), **without** (бе, бидуни) ва ғайраҳо: *Модарам... ба сари оташдон бурд [Ёддоштҳо.1,с.31]. - ... my mother ... took them over to the stove ... [Ёддоштҳо.англ.2,с.53].*

Ҳангоми тарҷума усулҳои гуногуни тарҷума мавриди истифода қарор мегиранд, ки дар аксар маврид ҳолатҳои тарҷума нашудани пешояндро бо сабаби истифодаи усулҳои мухталифи тарҷума алоқаманд мебошанд. Албатта истифодаи ин усулҳо ба нодурустии тарҷума дар забони тарҷумашаванда дар асарҳои бадеӣ наовардааст, аммо хусусиятҳои ифодаҳои маъноии забони дигар ба инобат гирифта шудааст. Дар баробари ин, баъзе нофаҳмиҳо низ ҷой дорад ва шояд ин ҳолат ба пурра дарк накардани маъноии матни асл алоқамандӣ дошта бошад:

We reached my grandfathers orchard. He owned two orchards, one unwallled with an area of two tanobs and another of one tanob enclosed on three sides by a mud wall [Ёддоштҳо 1, 54].

Мо ба боғи бобом расидем. Бобом ду боғ дошт, яке аз онҳо ду таноб (ним гектар) буда, бедевор ва дигаре як таноб буда, се поҳса девор дошт [Ёддоштҳо 2, англ., с. 24].

Ҳангоми тарҷума усулҳои гуногуни тарҷума мавриди истифода қарор мегиранд, ки дар аксар маврид ҳолатҳои тарҷума нашудани пешояндро ба истифодаи усулҳои мухталифи тарҷума алоқаманд мебошанд, ки ин амал, албатта, ба нодурустии тарҷума дар забони тарҷумашаванда дар асарҳои бадеӣ наовардааст, аммо хусусиятҳои ифодаҳои маъноии забони дигар ба инобат гирифта шудааст. Дар баробари ин баъзе нофаҳмиҳо низ ҷой дорад. Масалан, дар мисоли мазкур ифодаҳои **яке аз онҳо, се поҳса девор, тарафи боғ ва монанди инҳо** дар тарҷума наомадааст ва ба инобат гирифта нашудааст.

Таҳлили корбурд ва корбасти пешояндро дар доираи асари бадеӣ, ки тарҷумаи бевосита шудааст, нишон медиҳад, ки пешояндро метавонанд дар доираҳои гуногуни ифода дар таркиби ҷумлаҳои асари бадеӣ, дар таркиби ифодаҳои мухталиф дар маъноҳои гуногун низ оянд, ки ба ҳамон ҷумла ва ё ифода мувофиқанд ва мувофиқати маъногиро танҳо дар ҳамон ифода зоҳир менамоянд, яъне дар ҷойи дигар тобишҳои маъноӣ доштанишон мумкин аст.

Боби дуюми диссертатсия таҳти унвони «**Таҳлили маъноии пешояндро ва доираи корбурди онҳо дар асарҳои бадеӣ (“Ёддоштҳо”, “Мақтаби кӯҳна” ва “Аҳмади Девбанд”)**» таснифи хусусиятҳои хоси ифодаи пешояндро дар заминаи намунаҳо аз асарҳои бадеӣ оварда шуда, таҳқиқи мушаххас ва натиҷаҳои амиқ пешниҳод шудаанд.

Дар зербоби якуми боби дуюм «**Хусусиятҳои хоси пешояндҳои аслии дар забони тоҷикӣ аз нигоҳи тарҷума ба забони англисӣ**» ном дорад. Дар ин боб роҷеъ ба хусусиятҳои хоси пешояндҳо дар забони тоҷикӣ, доираи корбурд ва корбасти онҳо, мувофиқати маъноӣ, хусусиятҳои фарқкунанда, тобишҳои маъноӣ ҳангоми тарҷума таҳқиқ гузаронида шудааст.

Сарчашмаҳои илмӣ аз лиҳози шумора зиёд будани пешояндҳои аслиро дар забони англисӣ зикр менамоянд, аммо дар аксар маврид ба ин гурӯҳ пешояндҳои ⁷“**at, by, for, from, in, of, off, on, through, to**” ҳамчун пешояндҳои нисбатан серистеъмол зикр мешаванд ва онҳо шумораи асосии пешояндҳои аслии забонро ташкил медиҳанд. Ин гурӯҳи пешояндҳо забони англисӣ хусусиятҳои хос дошта, ҳангоми ифода ба забонҳои дигар тобишҳои мухталифи маъноиро зоҳир менамоянд. Аз он рӯ, дар асарҳои интихобшудаи диссертатсия низ дар фаслҳои алоҳида таваҷҷуҳ ба таҳлили онҳо бештар шудааст.

Дар забони тоҷикӣ монанд ба забони англисӣ як гурӯҳи пешояндҳои серистеъмол мушоҳида мешавад, ба монанди - **аз, ба, бар, бо, дар, то, бе, ҷуз; то ба, ҷуз ба, ба ҷуз, ҷуз аз, барои**, ки аслан пешояндҳои аслии забони тоҷикӣ маҳсуб ёфта, дар баробари пешояндҳои номбурдаи забони англисӣ дар асарҳои бадеии интихобшудаи диссертатсия фаровон корбурд шудаанд.

Дар забони тоҷикӣ, пешоянди **аз** ба гурӯҳи пешояндҳои аслии шомил аст. Он хусусиятҳои гуногуни ифодаро дошта, ҳангоми ифода ба забони англисӣ ва ё баръакс имконоти гуногун дорад. Дар забони тоҷикӣ пешоянди **аз** барои ифодаи предмете, ки аз он сохта шудааст, ишора мекунад, барои ифодаи кардани соҳибият, дар ифодаи маҷмуи предметҳо ва одамон низ меояд. Яке аз хусусиятҳои пешоянди **аз** ифода намудани оғози амал ва ё ҳодиса мебошад:

Мо осирро тамошо карда шуда баромадем; азбаски дар рӯд об набуд, барои аз вай гузаистан ба сари пул нарафтем, балки бар рӯи кӯлмакҳои яхбастаи рӯд яхлолакбозикунон ба пеши пул омада, аз он ҷо ба канори шимолии рӯд баромадем ва ба ҳавлие, ки дарвозааш рӯ ба рӯи пул кушода мешуд, даромадем [Ёддоштҳо 1, с.18].

Пешоянди **аз** дар забони тоҷикӣ дар баъзе ҳолат метавонад аз маъноӣ аслии худ каме дур шуда, семантикаи худро тағйир диҳад, масалан, дар ифодаи соҳибият истифода шавад: *Ана ҳамин майдакориро ба дувоздаҳгиреҳи қадимӣ ман аз ақли худ бароварда ҳамроҳ кардам [Ёддоштҳо 1, с.43].* Баъзе маъноҳои пешоянди **аз** аз семантикаи аввалааш дур рафта, барои нишон додани объекте, ки амал ба он равона шудааст, кор фармуда мешавад.

Дар баробари ин, дар забони тоҷикӣ дар ифодаи маводе, ки предмет аз он сохта шудааст, ишора мекунад: *Он чилим монанди чилимҳои оддии тамокукашӣ ҷӯбакадугӣ ва ё мисин набуда, аз ҷӯби чормағз сохта шуда буд [Ёддоштҳо 1, с.1].*

Дар забони англисӣ пешоянди **from** бо дар аксар маврид дар доираи ифодаҳои маъноӣ бо пешоянди **аз** дар забони тоҷикӣ мувофиқати пурраи

---

⁷ Арсененко. Б.Н. Предлоги английского языка/ Б.Н. Арсененко. – М.: Наука, 1956. – 318 с.

маъноӣ зоҳир менамояд: *Мо аз (from) болои заминҳои кишт, ки пурбарфи яхбаста буд, яхлолаққунон рафта ба болои рӯд расидани худро нафаҳмида мондем [Ёддоштҳо 1, с.18].*

Дар забони англисӣ пешоянди **to** хусусиятҳои хос дорад. Мушоҳида мешавад, ки дар ифодаи самт дар забони англисӣ калимаҳои мустақилмаъно мавҷуданд, ки ҳамин хусусиятро дошта, зарурат ба истифодаи ин пешояндро надоранд, масалан: *Ман ба хона расидам, падарам ҳанӯз ба кофтани сӯроҳҳои чархи осие маиғул буд, ӯ чунон маиғул буд, ки ҳатто аз ман «чиҳоро тамошо кардӣ, то қучоҳо рафтӣ» гуфта напурсид. [Ёддоштҳо 1, с.22]. When I reached home my father was still busy cutting the holes in his mill wheel so busy that he never even asked where I had been and what I had done [Ёддоштҳо 2, англ., с.52].*

Дар мисоли овардашуда ибораҳои англисии **to go home, to reach home - ба хона расидан** серистеъмол ва маъмуланд. Аз ин рӯ, дар тарҷума низ тез-тез истифода мешаванд, ки боиси тарҷума нашудани пешояндҳои забони тоҷикӣ мегарданд.

Дар баробари маъноҳои зикршуда пешояндҳои забони англисӣ вобаста аз ҳисоби кадом ҳиссаи нутқ ташаққул ёфтанишон тағйирпазирии маъноишон аз эҳтимол дур нест, масалан, пешоянди **to** ҳамчун зарф метавонад дар забони англисӣ дар ифодаи **дар паҳлуи, дар бари** истифода шавад: *The partially walled orchard lay next to the river which the shifting sand had first completely inundated:.... [Ёддоштҳо 2, англ., с. 54]. Боғи бедевор тамоман дар зерӣ рег монда, дар ҷои боғи ангур хомаи калони рег пайдо шуда буд, боғи девордор, ки дар канори рӯд буд,...* [Ёддоштҳо 1, с. 45].

Мушаххас намудани тобишҳои иловагии маъноӣ танҳо тавассути матни мушаххас комилтар аст. Пешояндҳои дигари забон низ дар баробари ин пешоянд дар ифодаи макон меоянд, аммо нисбатан маъноӣ фарохтареро ифода мекунанд.

Маълум мешавад, ки доираи истифодаи пешоянди **at** дар забони англисӣ ниҳоят васеъ аст. Бо така бо шарҳи фарҳанги забони англисӣ - тоҷикӣ маъноҳои асосии онро ба таври зайл зикр кардан мумкин аст: ⁸**дар пеши, дар назди, дар, дар (вақт), бо, ба сӯи, дар ҳоли** ва ғайраҳо.

Дар ин замина, дар ифодаи нишон додани ҳолате, ки дар он амал мегузарад, пешояндҳои **дар** ва **бар** дар забони тоҷикӣ мувофиқати маъноӣ доранд ва бо пешоянди **in** дар забони англисӣ ифода карданишон мумкин аст, аммо ин мувофиқати пурра набуда, мувофиқати қисмии маъноӣ маҳсуб мешавад:

Аммо касе хабар овард, ки онҳо дар рӯидарича бар (дар) болои дарахти зардолу баромада «пинҳон шудаанд». Ин хабар маро аз он гумони бад баровард

---

⁸ Мамадназаров А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / А. Мамадназаров. – Нашри такмилшудаи сеюм. – Душанбе: ЭР-граф, 2015. – 1015 с.

ва ман ҳам барои дидани «пинҳоншудагон» ба қатори дигарон ба тарафи рӯидарича давидам [Ёддоштҳо 1, с.12].

Someone said that they were hiding in an apricot trees in the orchard. Relieved, I jumped up and ran with the others to see the truants up the tree [Ёддоштҳо 2, англ., с. 40].

Дар забони тоҷикӣ пешоянди **бар** аксар вақт бо пешоянди **ба** муродиф мебошад, монанди ва вазифаҳои мушобех дошта, дар ифодаи *равона шудани амал ба сӯи предмет ё ба ҷое, беитар дар ифодаи сатҳ* (ба боло ё поён) ишорат мекунад. Аслан, пешоянди **бар** дар забони адабии китобатӣ кор фармуда мешавад ва нисбат ба пешоянди **ба** тобиши услубии нутқи тантанавӣ низ дорад.

Зербоби дуҷуми боби дуҷум «**Хусусиятҳои муродифнокии пешояндҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, доираи корбурди пешояндҳои номӣ ва мувофиқати маъноии онҳо**» номгузорӣ шудааст. Дар забони англисӣ ба гурӯҳи пешояндҳои аслии пешоянди **by** (*тавассути, ба, дар*) низ ворид мешавад. Албатта, доираи истифодаи ин пешоянд хеле васеъ аст, зеро дар забон ҳолатҳои монанд ифода шудани маъно бо гурӯҳи дигари пешояндҳои сода ба монанди **in, with** ва **through** ҷой дорад. Гарчанде вазифаи асосии он муносибати гӯянда нисбат ба амал, объекти амал ва ҳолати амал бошад, мушоҳида мешавад, ки дар давраҳои гуногуни рушди забон он маъноҳои иловагиро ба худ касб намудааст ва дар баробари маънои асосии худ тобишҳои иловагии маъноӣ низ дорад:

Ҳарчанд «бад» гуфтани ӯ падарамро дар дили ман сахт расида бошад ҳам ... [Ёддоштҳо 1, ,27] *Although I was hurt by this insult, it was clearly one way out of this kind of danger* [Ёддоштҳо 2, англ., с.,240].

Хусусияти ифодаҳои маъноии пешоянди **бо** дар забони тоҷикӣ гуногун аст. Илова ба ҳолатҳои боло он барои нишон додани амале, ки дар як вақт ва ё паси ҳам воқеъ мегардад, истифода мешавад. Дар забони англисӣ асосан бо пешоянди **with** тарҷума мешавад, аммо хусусияти тарҷумаи пешоянди **бо** ба забони англисӣ тафовутнок аст, яъне аз ҳолатҳои мушаххаси ифода алоқамандӣ дорад.

Дар забони англисӣ муродиф шудани пешояндҳои **after, of, to, about** бо пешоянди **for** дар таркибҳои гуногун низ ба назар мерасад. Албатта, доираи корбурди онҳо вобаста аз чигунагии ифода аст ва тарҷума низ бояд бо назардошти ҳамин хусусиятҳо ба амал бароварда шавад: “*But I can't bear to stay for (to) the betrothal feast, which will be our mourning day*” [Ёддоштҳо 2, англ., с. 65]. Аммо ман дар ин тӯй, ки дар ҳақиқат **мотами ману туст** (*барои ману ту*), **дар ин ҷо истода наметавонам** ва *ба ҷое рафта, пинҳон шуда, ба пайи кор меафтам* [Ёддоштҳо 1, 32].

Аслан, пешоянди **барои** бо пешоянди аслии **аз** дар забони тоҷикӣ омада, тобиши таъкидиеро ба худ касб карда метавонад, ки он бо пешоянди **from** дар забони англисӣ мувофиқат мекунад. Дар забони англисӣ пешоянди **from** асосан дар ифодаи *аз, яъне аз касе, аз чизе, дар ягон ҷой воқеъ буданро* ифода карда, маъноҳои иловагии маҷозӣ низ дорад, ки бо пешоянди **out of** хусусияти

наздикии маъноиро зоҳир менамояд. Ба маънои бештар ифоданок омадан пешоянди мазкур бо мафҳуми предметҳо, тасаввурот алоқамандӣ дошта, бештар маънои маҷозӣ дорад ва дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ истифода мешавад: *The orphan served the rich man like a son from the bottom of his heart ...* [Ёддоштҳо 2, англ., с.,62]. *Ятим ба бой аз таҳми дул фарзандвор хизмат кардан гирифтааст ...* [Ёддоштҳо 1, с. 41].

Дар забони англисӣ пешоянди **in** асосан ба маънои *дар*, (*дар дохил*) меояд. Чанде аз пешояндҳои дигарро ба монанди **at** ва **on** одатан ҳангоми тарҷума омехта менамоянд. Ин амал аз хусусиятҳои хос доштани пешояндҳои номбурда дарак медиҳад, зеро мувофиқати маъноӣ танҳо ба яке аз маъноҳои асосии онҳо бо забони тоҷикӣ дида мешавад, гарчанде аксари онҳоро ба забони тоҷикӣ ҳангоми тарҷума бо пешоянди **дар** ифода кардан мумкин аст, масалан: *in the meeting* (*дар ҷаласа*), *on the agenda* (*дар рӯзномаи ҷаласа*), *at the meeting* (*дар ҷаласа, вохӯрӣ*) ва ғ.

Дар робита ба маводи асари бадеӣ, аксари маъноҳоеро, ки ҳангоми омӯзиш пайдо намудем, маънои ягона набуда, паҳлуҳои гуногун доранд. Яъне, ин амал ба он меоварад, ки тарҷумаи ягонаи пешояндҳо номумкин аст: ... *ever since I took pen in my hand and joined (ба қатори) the ranks of Soviet writers ...* [Ёддоштҳо 2, англ., с. 29]. *Аз бозе, ки ман ба даст қалам гирифта ба қатори нависандагони советӣ даромадам ...* [Ёддоштҳо 2, англ., с.,6].

Дар забони тоҷикӣ пешоянди номии **қатори**, **дар қатори** бо пешоянди **ҳамроҳи** хусусияти муродифӣ дорад, ки дар намуни ҷумлаи зикршуда мушоҳида кардан мумкин аст.

Ба гурӯҳи пешояндҳои мураккаб, ки нисбат ба дигар пешояндҳо дар забони англисӣ серистеъмоланд, пешояндҳои **within, out of, upon, into, throughout, alongside, outside, wherewith**-ро дохил кардан мумкин аст. Ин гурӯҳи пешояндҳо аз якҷанд ҷузъ таркиб ёфтаанд ва дар таркиби асарҳои интихобшудаи диссертатсия низ то ҷое мавриди истифодаи мутарҷимон қарор гирифтаанд, ки заминаҳои асосии таҳлили онҳоро таъмин намудаанд.

Забоншинос М. Ганшина дар самти омӯзиши пешояндҳои забони англисӣ таъкид месозад, ки: ⁹«Пешояндҳо дар навбати худ метавонанд, ки сода, мураккаб, сохта ва дар баробари ин, пешояндҳои бошанд, ки аз сифати феълӣ (ибораҳои сифати феълӣ замони ҳозира) гирифта шудаанд, ба монанди - **concerning, regarding, considering, respecting**» ва ғайраҳо.

Ба ҳамин андеша гурӯҳи пешояндҳои дигарро низ зикр намудан мумкин аст, ки дар таркиби ибораҳо меоянд ва як гурӯҳи алоҳидаро ташкил дода, сохтори муайян доранд, масалан: **by means of, in front of, with regard to** ва ғ.: *My father's purpose was obvious... to persevere at the madrasa, but to lash out at the others, who despite their having the means ... of an education in order to become village mullahs* [Ёддоштҳо 2, англ., с.36]. *Мақсади падарам маълум буд... бо*

---

⁹ Ганшина М., Василевская Н. Английская грамматика/М. Ганшина, Н.Василевская. – М.: Просвещение, 1964. – 471 с.

вучуди имконият хонданро партофта.....имом шуда буданд [Ёддоштҳо 1, с. 9].

Аслан, пешояндҳо дар бо ҳиссаҳои гуногуни нутқ омада, дар ифодаи маъноҳои дигар кумак мерасонанд. Масалан, агар ба гурӯҳи пешояндҳои сода назар кунем, истифодаи онҳо дар таркибҳои гуногун зиёданд, ки дар муқоиса бо забони англисӣ ҳолатҳои гуногуни тарҷумаро касб намудаанд, муодил пайдо кардаанд ва ё тамоман тарҷума нашудаанд. Масалан, таркибҳои **бо вучуди; аз гайри; бар хилофи; қатъи назар; назар ба; бар хилофи; бар акси; қатъи назар** ва ғайраҳо. Ин тарзи ифода ҳангоми тарҷума бо ҳамон як маъноӣ асосии пешояндҳо ифода шуданаш ғайриимкон аст:

Устохоҷа ҳарчанд хунарманд бошад ... беҳтар набуд, бо вучуди ин ба Абдуллохоҷа ва Тӯтапошо ёриро дарез намедошт [Ёддоштҳо 1, с.29].

Despite Usto Khoja's great talent ... he was no better off than we were. Nevertheless, he nevertheless, he never begrudged Abdullo Khoja and Tuta-posho a helping hand [Ёддоштҳо 2, англ., с. 60].

Зербоби сеюми боби дуюм ба масъалаҳои «**Хусусиятҳои фарқкунандаи пешояндҳои забони англисӣ аз забони тоҷикӣ ва тобишҳои маъноӣ онҳо дар заминаи матни асарҳои бадеӣ**» бахшида шудааст. Дар забони англисӣ дар ифодаи маъноӣ «қисми болоӣ, дар боло» пешояндҳои мушобеҳ зиёд ба чашм мерасанд, аммо хусусиятҳои гуногун ва тобишҳои мушаххаси маъноӣ доранд. Масалан, ба ин гурӯҳ пешояндҳои **up, on, upon, above**-ро дохил намудан мумкин аст. Дар ин гурӯҳ пешоянди мураккаби **up+on** дар забон баъдтар ба миён омада, бо пешояндҳои дигари ифодакунандаи макон муродифият пайдо намудааст. Аммо ин хусусият пурра ҷойивазкунандаи пешояндҳои дигар шуда наметавонад, вале хусусияти наздикии маъноӣ дорад.

Пешоянди мураккаби **throughout** аслан дар маъноҳои зерин меояд: **throughout - дар, дар саросари, дар дарун, сар то сари, тамоман, ба куллӣ; тамоми вақт, дар давоми ҳамин вақт.** Пешоянди мазкур дар ифодаи маъноӣ аввалааш мустақкам аст, аммо ҳангоми тарҷума тобишҳои иловагии маъноӣ он бояд ба инобат гирифта шавад, масалан дар ифодаи маъноӣ, *пурра, комилан тамоми вақт: There was a terrible scandal, but my friends supported me throughout.* - *Ҷанҷоли сахт ба вуқӯъ омад, аммо дустонам дар муддати ин вақт маро дастгирӣ карданд*¹⁰.

Пешояндҳои мураккаби забони англисӣ **alongside, outside, wherewith** хусусияти ифодаи мушаххасро доранд, яъне тобишҳои иловагии маъноиро камтар зоҳир менамояд, зеро онҳо гарчанде ба гурӯҳи пешояндҳои мураккаб ворид шаванд ҳам, ба пешояндҳои сохта монандӣ доранд.

Дар забони англисӣ аз пешоянди содаи англисӣ як қатор пешояндҳои дигари сохта бо пасванди **-wards**, ки аз ҳама муҳимтарин ва серистеъмолтарин пешояндҳои забони англисӣ ба шумор мераванд, сохта мешаванд. Ин хусусият

¹⁰ Туйғунов Н.Х. Грамматикаи забони англисӣ/ Н.Х. Туйғунов. – Душанбе, Эр-граф, 2013. – 184 с.

ба пешояндҳои зикршуда тобишҳои махсуси иловагӣ медиҳад, аммо маънои асосии он бо пешоянд алоқаманд аст, на аз пасвандҳое, ки ба он ҳамроҳ карда мешаванд: *Мо ба роҳ даромадем. Аммо падарам бо роҳи омадағуамон ба тарафи деҳа нарафта, аз болои рӯде, ки сар то сар нур аз рӯг шуда буд, роҳро пеш гирифт* [Ёддоштҳо 2, англ., с.25].

We rejoined the highway. But instead of heading back toward the village, my father turned upstream, along the canal that was utterly choked with sand [Ёддоштҳо 2, англ., с.56].

Дар ин маврид пешояндҳои бавучудомадаи сохта дар ифодаи самту ҳаракат меоянд. Дар мавридҳои дигар низ бояд маънои пешоянди иловашударо ба инобат гирифт, масалан: **backward(s), forward, upward(s), downward(s) homeward** ва ғайраҳо.

Дар асарҳои мавриди таҳқиқ ҳам пешояндҳо ва ҳам таркибҳои ибораҳои гуногуни феълӣ, ки аз пешояндҳои гуногун фаровон истифода намудаанд, хеле зиёданд ва ин хусусият, ки аслан хоси феълҳои забони англисӣ мебошад, дар тарҷумаи асарҳо фаровон ба назар мерасанд, масалан: *Мақсади падарам маълум буд: мақсади ӯ танқид кардани Мулло Бобоҷон набуд, чунки ӯ....., асли мақсадаш саҳт задани дигарон буд, ки онҳо бо вучуди имконият, хонданро партофта, дар деҳот баромада имом шуда буданд* [Ёддоштҳо 1, 9]. *My father's purpose was obvious: ... , who because of his poverty had not the means to persevere at the madrasa, but to lash out at the others, who despite their having the means had thrown away their chance of an education in order to become village mullahs* [Ёддоштҳо 2, англ., с.36].

Умуман, таҳлили мушаххаси пешояндҳо, доираи корбурди онҳо дар заминаи асари мушаххас дар самти омӯзиши паҳлуҳои гуногуни маъноӣ созгор аст, зеро дар раванди таҳлил натиҷаҳои то имрӯз бадастомада низ дар ин самт ба инобат гирифта шуда, имконоти васеътари онҳо баррасӣ мешаванд ва метавонанд ҳамчун асос дар самти омӯзиши минбаъда созгор бошанд.

Боби сеюми диссертатсия «**Доираи корбурди пешояндҳо дар таркиби ибораҳои феълии забони англисӣ ва муқоисаи маъноии онҳо дар матни асарҳои бадеӣ**» номгузорӣ шуда, дар он намудҳои гуногуни пешояндҳо, ки дар асарҳои интихобшуда мавриди истифода ва тарҷума қарор гирифтаанд, таҳқиқ ва таҳлил шудаанд. Дар боби мазкур ба доираи истифодаи пешояндҳо дар калимаю таркибсозӣ, ибораҳои феълии пешоянддор таваччуҳи махсус дода шуда, тафовут ва умумиятҳои маъноӣ, муодилнокӣ дар забонҳои муқоисашаванда дар асоси матни асарҳои бадеӣ ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст. Дар асарҳои интихобшуда доираи корбурди пешояндҳо дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ, калимаю таркибсозӣ дар заминаи мисолҳои асарҳои бадеӣ мавриди таваччуҳ қарор гирифта, хусусиятҳои монандӣ, тафовут ва ё умумиятҳо таҳлил ва баррасӣ шудаанд. Натиҷаҳо, махсусан дар корбурди пешояндҳои таркибӣ, ки хусусияти фарқкунанда дошта, доираи истифодаашон дар забони англисӣ дигаргун аст, пешниҳод гардидаанд.

Дар фасли якуми боби сеюм «**Доираи корбурди пешояндҳои забони англисӣ дар тарҷумаи англисии асарҳои интихобшуда, мувофиқат ва ё**

тафовути маъноии онҳо дар таркибҳои гуногун» роҷеъ ба доираи истифодаи пешояндҳо дар калимаю таркибсозӣ, ибораҳои феълӣ, воҳидҳои фразеологии пешоянддор, тафовут ва умумиятҳои маъноӣ, муодилнокӣ дар забонҳои муқоисашаванда дар асоси матни асарҳои бадеӣ таҳқиқ гузаронида шудааст. Забоншинос Б.Камолиддинов зикр менамояд ки: ¹¹«Бо сохтану кор фармудани пешояндҳои таркибии тоза ё дар гуфтору навишт пайдо шудани пешояндҳои нав ва тадричан роиҷ гардидани онҳо дар забони мардум муносибати забонҳои хешу бегона ҳам бе таъсир намонад. Бинобар ин, дар атрофи пешояндҳои **онд ба, оиди, доир ба, нисбати, роҷеъ ба, ба тавассути, таввассути, алайҳи, тибқи, пиромуни, бидуни, ба василаи, василаи, аз нигоҳи, аз диди** ва ғайра мулоҳизаҳои мухталиф ба миён омадаанд».

Дар забони англисӣ хусусиятҳои зикршудаи пешояндҳоро дар аксар маврид бо пешояндҳои аслии забон дучор шудан мумкин аст. Ба ин гурӯҳ, ки на танҳо дар доираи таркибҳои гуногун меоянд, балки дар ташкил ва созон додани воҳидҳои гуногуни фразеологӣ, ибораҳои феълӣ ва ғайраҳо қорбаст мегарданд, хусусияти ҷудонопазирӣ доранд. Масалан, гурӯҳи пешояндҳои **over, up, for, from, by, at, to** ва ғайраҳо, ки дар ташкили таркибҳои гуногуни забони англисӣ муҳиманд. Дар тақвияти андешаҳо намунаҳои аз таркиби асари бадеӣ меоварем: *Аккат ҳеҷ ҷой намеравад, ӯ дарсҳои якҷафтагиро такрор карда аз ёд накардааст. То ҳамон дарсҳояшро ёд карда аз пеши ман нагузаронад, ман ӯро на ба тамошо ва на ба бозӣ - ба ҳеҷ ҷо рухсат намедихам [Ёддоштҳо 1, с.20]. Your big brother isn't going anywhere. He still hasn't learned his school lessons for the past week. **Until he has them by heart and has repeated them to me, I am not letting him out to play or go for a walk anywhere** [Ёддоштҳо 2, англ., с. 50].*

Пешояндҳо дар забони тоҷикӣ ва дар умум пешояндҳое, ки дар доираи асарҳои интихобшуда мавриди истифода қарор гирифтаанд, хусусиятҳои гуногунро зоҳир менамояд. Дар ин раванд, истифодаи пешояндҳои **онд ба, роҷеъ ба, дар ин бора, тавассути, ба василаи, қатъи назар, назар ба** ва ғайраҳо, ки болотар тавачҷуҳ намудем, ба назар мерасанд, ки дар ифодаи маъноҳои мухталиф омада, дар якҷанд ҳолат дар забони тоҷикӣ муродифоти худро низ пайдо намудаанд: *Дар ин бора ягон ёрирасони ман надарам буд, надарам дар ин хусус ба суолҳои ман нурра ва фаҳмонда ҷавоб медод [Ёддоштҳо 1,69]. I wanted to understand fully all the verses I had memorized or heard. My one help in this was my father, who answered all my questions **fully and intelligibly** [Ёддоштҳо 2, англ., с. 112].*

Дар баробари ин, истифодаи пешояндҳои **ранги, мисли, ба ҷуз, дар сурати, қабл аз, доир ба** дар аксар маврид дар ҳолатҳои гуногун қорбаст гардидаанд ва онҳо бо ҳиссаҳои гуногуни нутқ меоянд.

Мусаллам аст, ки гурӯҳи пешояндҳои зикршуда бо ҳиссаҳои гуногуни нутқ омада, дар ифодаи маъноҳои дигар кумак мерасонанд. Масалан, агар ба

---

¹¹ Камолиддинов Б. Хусусиятҳои услубии сарфу наҳфи забони тоҷикӣ /Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1992. – 128 с.

гурӯҳи пешояндҳои асли назар кунем, истифодаи онҳо дар таркибҳои гуногун зиёданд, ки дар муқоиса бо забони англисӣ ҳолатҳои гуногуни тарҷумаро касб намудаанд, муодил пайдо кардаанд ва ё тамоман тарҷума нашудаанд. Масалан, таркибҳои **бо вучуди; аз гайри; бар хилофи; баръакси; қатъи назар** ва ғайраҳо. Ин тарзи ифода ҳангоми тарҷума бо ҳамон як маънои асосии пешояндҳо ифода шуданаш ғайриимкон аст, зеро мутарҷимон низ дар навбати худ ба дурустии ифода ба забони тарҷумашаванда тавачҷуҳ менамоянд ва кушиш мекунанд, ки матн дар забони тарҷумашаванда зебо, раво ва баробар ба нусхаи асл бошад:

Tuta-posho in хикояро бо образҳои бисёр равшан ва бо тасвирҳои содаи халқӣ бағоят дилчасп нақл карда буд, бо вучуди хурдсолӣ ман ва дигар шунавандагон бо шунидани ин воқеа ба ҳаяҷон омада будем [Ёддоштҳо 1, с.34].

Tuta-posho told this story charmingly in clear simple colloquial language and despite the youth of her audience we were all enthralled by the tale [Ёддоштҳо 2, англ., с.67].

Зербоби дуҷуми боби сеюм «**Таҳлили маъноии ибораҳои феълии пешоянддор дар забони англисӣ ва хусусияти фарқкунандаи онҳо аз забони тоҷикӣ**» ном дорад. Дар забонҳои мавриди таҳқиқ ҳолатҳои муқобили истифодаи феълҳо, ибораҳои феълии пешоянддор ба назар мерасанд, масалан, дар забони англисӣ бо пешояндҳои мушаххас алоқаманд будани як қатор ифодаҳо маъмул аст, аммо дар забони тоҷикӣ ин амал камтар ба мушоҳида мерасад, зеро онҳо бидуни истифодаи пешояндҳо низ омада метавонанд: **to wait for** – интизор шудан; **to ask for** – пурсидан; **to look for** – ҷустуҷӯ кардан; **to listen to** – гӯш кардан; **to belong to** – тааллуқ доштан; **to aim at** – мақсад доштан; **to care for** – тавачҷуҳ кардан; **to explain to** – шарҳ додан ва ғайраҳо.

Дар асарҳои мавриди таҳлил истифодаи ибораҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо низ кам нестанд, ки дар созмон ёфтани онҳо нақши пешояндҳо муҳим ва гуногунанд: *Боракалло! – гуфт падарам, - бе сабаб «сарфаи сари оташдон – савдогари Ҳиндустон» нагуфта будаанд [Ёддоштҳо 1, с.15].* «Good for you!» *Exclaimed my father. Its true what they say: «a thrifty cook is wealthier than an Indian merchant» [Ёддоштҳо 2, англ., с. 78].*

Зербоби сеюми боби сеюм «**Тафовут ва умумиятҳои маъноии пешояндҳо дар тарҷума ва муодилнокии онҳо дар забонҳои муқоисашаванда**» унвон дошта, дар он умумиятҳо дар тарҷума, истифодаи муодилҳои гуногун, ки метавонанд мустақиман маънои асосии пешояндро дошта бошанд ва ба ҳамин монанд масъалаҳо таҳқиқ шудаанд, зеро ифодаи ҳамон як маъно дар забонҳои гуногун метавонанд, ки комилан тафовут дошта бошанд. Дар чунин ҳолатҳо назари тарҷумон низ дар мавриди аввал меистад, зеро ифодаи фикрро метавон бо тарзҳои гуногун пешниҳод сохт: **Ба замми ин дурӯдгариашро ҳам кардан гирад, ки дар ин давру пеш ба ин касб талаб бисёр аст [Ёддоштҳо 1, с.7].** *He would also be able to ply his trade of carpentry for which there was considerable local demand [Ёддоштҳо 2, англ., с.34].*

Дар тарҷумаи англисии мисоли асар барои ифодаи пешоянди таркибии **ба замми ин (бо исм омадааст)** мутарҷим метавонист аз ифодаҳои дигар низ

корбаст кунад, масалан таркибҳои *in addition to, above* ва ғайраҳо истифода барад, аммо аз нигоҳи тарҷумон ибораи «*to be able to – тавонистан, аз уҳдаи иҷрои амале баромадан*» дар ифодаи маънои мантиқан дурусти англисӣ кумак расонидааст. Дар намунаи мисолҳои асар мувофиқати пурраи маъноии пешояндҳои таркибӣ низ ба назар мерасанд, чунончи дар намунаи зерин: *Дар ин ҷо бошад ғайр аз харротони чархи ресандагӣ ва ҳаллоҷисозон дигар дудургаре нест [Ёддоштҳо 1, с.7]. Here there were no other woodworkers except makers of spinning wheels... [Ёддоштҳо 2, англ., с.34].*

Дар баробари ин, истифодаи пешоянди *қатъи назар аз, сарфи назар* метавонад дар чанд маврид бо пешояндҳои зикршуда муродифият пайдо кунад, гарчанде он асосан дар ифодаи ҷудо намудани як предмет аз предмети дигар омада, дар мавриди муодили худаш пешоянди *сарфи назар* баробармаъност. Муродифнокии пешояндҳои *бар хилофи, бо вучуди* дар асари «Ёддоштҳо» зиёд ба чашм мерасад. Бо ҳамин маъно онҳо метавонанд бо пайвандакҳои *ҳарчанд ки, ҳарчанд* муродиф шуда оянд: *Устохоҷа ҳарчанд ҳунарманд бошад ва аз кори касон кам фориғ шавад ҳам, рӯзгориаш аз рӯзгори мо беҳтар набуд, бо вучуди ин ба Абдуллохоҷа ва Тӯтапошо ёриро дареғ намедошт [Ёддоштҳо 1, с.29]. Despite Usto Khoja's great talent and his rarely lacking for commissions, he was no better off than we were. [Ёддоштҳо 2, англ., с. 60].*

Забоншинос А.С. Сабзаева таъкид мекунад, ки: ¹²«Дар ин ҳолат дар забони тоҷикӣ ин гуна таркибсозӣҳо бо пешояндҳо асосан бо омехташавӣ бо исмҳо, ҷонишинҳо, дар ибораҳои сифати феълӣ ба миён омаданашон мумкин аст». Масалан, «*қатъи назар*» *дар омехтагӣ бо ҷонишин: Қатъи назар аз ҳамаи инҳо Айни он касе нест, ки шеърӣ ӯ дар қатори шоирони замона манзури мо гардад.*

Finally it was also clear to me why Habibas father had sent her to Bibi Khalifas school even though she could reads and write perfectly well [Ёддоштҳо 2, англ., с. 110].

Дар маҷмуъ, таҳқиқи пешояндҳо дар заминаи тарҷумаи бевоситаи асари бадеӣ нишон медиҳад, ки дар забони англисӣ пешондҳо нисбат ба забони тоҷикӣ имконоти гуногун доранд, ки метавонанд, танҳо хоси ҳамин забон бошанд, масалан, якҷо омадан дар таркиби ибораҳо ва таркибҳои гуногун новобаста аз маънои аслии пешоянди истифодашаванда ва дигар ҳолатҳои монанд ба ин амал. Мавҷуд будани тобишҳои иловагии маъноӣ, ки боиси комил ифода гардидани нутқ мебошанд, аз хусусиятҳои асосии фарқкунанда маҳсуб меёбанд.

ХУЛОСА

Дар хулоса мувофиқи нақша пешояндҳои намудҳои гуногун дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар заминаи асари интихобшуда таҳқиқ шуда, оид ба мавзӯи пешиходҳои амиқ ва аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда мавриди пешниҳод қарор

---

¹² Сабзаева А.С. Роҳҳои ифодаи муносибатҳои хилофӣ дар «Ёддоштҳо»-и С.Айнӣ/ А.С.Сабзаева. Автореф. дис...канд.филол.наук. – Душанбе, 2019. – 26 с.

гирифтанд. Аз чумла, таҳлили заминаҳои асосии пешояндҳои истифодашуда дар асар дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ гузаронида шуда, аҳамияти назариявӣ ва амалии онҳо муайян карда шуданд. Дар таҳқиқот дар заминаи асари бевосита тарҷумашуда мақом ва вазифаҳои пешояндҳо мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, хусусиятҳои маъноӣ ва сохтории онҳо ба риштаи таҳқиқ кашида шуданд.

Дар заминаи асарҳои интихобшуда дар диссертатсия муодилнокии пешояндҳо таҳқиқ карда шуда, вазифаҳои асосии тарҷумаи онҳо аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ва ё баръакс бо истифода аз маводи асари интихобшуда муайян гардиданд, аз чумла:

1. Таҳқиқ ва таҳлили мавзӯи интихобшудаи диссертатсия ба хулосае меоварад, ки усулҳои гуногуни ифодаи пешояндҳо, махсусан, дар таркиби матни бадеӣ аз лиҳози муқоисавӣ, доираҳои қорбурд ва қорбасти онҳо ҳанӯз ҳам мавриди таваҷҷуҳи забоншиносони гуногуни соҳа мебошад. Дар ин бора таҳқиқотҳои мухталиф ба зарурати омӯзиши онҳо дар таркиби матни бадеӣ зикр мешавад.

2. Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ пешояндҳо дар таркиби матни асари бадеӣ, дар доираи як асари муқаммал, ки бевосита аз забони тоҷикӣ ба забони англисӣ тарҷума шуда бошад, мавриди таҳқиқи мушаххаси муқоисавӣ қарор дода нашудаанд. Албатта, мавзӯи пешояндҳо хеле доманадор аст ва то ин давра қорҳои зиёд дар самти омӯзиши онҳо ба сомон расонида шудаанд, аммо таҳлили қорбурд ва қорбасти онҳо дар матни муайян ва тарҷумаи бевосита нишон медиҳад, ки пешояндҳо метавонанд дар доираҳои гуногуни матни бадеӣ, дар таркиби ифодаҳои мухталиф дар маъноҳои гуногун низ оянд, ки ба матн мувофиқанд ва мувофиқати маъноиро танҳо дар ҳамаи матн зоҳир менамоянд.

3. Пешояндҳо дар мушаххас қардани қолабҳои ифодаи фикр, вазифаи асосиро доранд, аммо интихоби дурусти онҳо бо калимаҳои мустақилмаъно асоси қор мебошад. Дар баробари ин, пешояндҳо, ки дар инкишоф ва тақомул ёфтани грамматикаи ҳар як забон мавқеи хоса доранд, вазифаҳои гуногуни грамматикӣ онҳо низ бояд ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи забоншиносон бошад.

4. Хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии пешояндҳо дар забонҳои муқоисашаванда наздикӣ доранд. Таҳлил ва таҳқиқи онҳо дар заминаи асарҳои бадеӣ нишон медиҳад, ки пешояндҳои забони англисӣ нисбат ба забони тоҷикӣ доираи истифодаи васеътареро доранд. Ин хусусият бештар дар мавриди истифодаи онҳо бо таркибҳои гуногун ва ибораҳои феълӣ ба назар мерасад.

5. Истифодаи баробари пешояндҳо дар ифодаи ҳамаи як маъно бештар дар забони англисӣ ба назар мерасад. Масалан истифодаи пешояндҳои аслии *in va at*. Ин хусусият шояд аз иқтибосӣ будани чанде аз пешояндҳо бошад.

6. Пешояндҳо ҳамчун калимаҳои ёвар ба ғайр аз маъноҳои асосии худ дар таркиби ибораву чумлаҳо мавриди истифода қарор мегиранд, ки то дараҷае маънои асосии ибора ба онҳо алоқамандӣ зоҳир менамояд, яъне бо вучуд доштани пешоянди мушаххас маъно дар аксар маврид ба он алоқаманд аст, аммо махсусан дар забони англисӣ ҳолатҳои низ ба назар мерасанд, ки пешоянд дар ин ҳолат бо маънои асосии худ ягон робита надорад. Масалан, *The syrupy*

dough was spread out over (ибораи феълӣ бо пешояндҳо) the flat tray [Ёддоштҳо 1, с.49]. Хаамири қиёмӣ ба рӯи лаълии тахтагӣ кашонда шуданд [Ёддоштҳо 2, англ., с.19].

7. Пешояндҳо дар калимасозии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар ташкили ибора ва ҷумлаҳо низ саҳм гузоранд. Тавассути якҷо шудани пешояндҳо бо феъл онҳо маънои асосии худро дар заминаи маънои аслии пешоянд тағйир дода метавонанд. Ин хусусият дар забони англисӣ васеътар ва гуногунранг аст, ки нисбат ба забони тоҷикӣ фарқ мекунад, яъне доираи қорбурди пешояндҳои англисӣ тафовут дорад ва хусусиятҳои хосе, ки онҳо зоҳир менамоянд, баъзан ин қоидаҳоро қатъи назар карда метавонад.

8. Мусаллам аст, ки ҳангоми тарҷума новобаста аз хусусиятҳои гуногуни маъноӣ принципҳои асосии он бояд риоя шавад. Дар асарҳои мавриди таҳқиқ дар аксар маврид бо сабаби истифодаи усулҳои гуногуни тарҷума ба пешояндҳои забони тоҷикӣ, ки дар ифодаи забони дигар мушкิลӣ эҷод мекунанд, ба инобат гирифта нашудааст, яъне дар тарҷума мутарҷимон усулҳои дигари тарҷумаро истифода намуда, дар ифодаи ҳамон як пешоянди забони тоҷикӣ дурӣ ҷустаанд. Албатта, ин амал сабаби нодуруст тарҷума шудани матни асл нагаштааст, вале ҳамон хусусияте, ки пешоянд дар забони тоҷикӣ дорад, ба забони англисӣ мувофиқат накардааст ва ё мутарҷимон тарҷума ва хусусияти маъноӣ онҳоро ба инобат нагирифтаанд: *Soktare was fertile and productive, and most of its houses boasted walled gardens with plenty of fruit trees [Ёддоштҳо 1, с.31]. Заминҳои ин деҳа ҳосилхез буда, дар онҳо киштҳои гуногун мерасиданд ва аз шолӣ гирифта то сабзавот, ки киштҳои серобталаб мебошанд, дар деҳа кишта мешуданд (дар тарҷума наомадааст) [Ёддоштҳо 2, англ., с.5].*

9. Дар забони англисӣ пешояндҳо хусусиятҳои мураккабтари ифодаро доранд. Аз як тараф, агар ба муродифият шабоҳат доштани онҳо бошад, аз тарафи дигар истифода бемавқеи онҳо хусусияти ғалатии ифодаро ба миён меорад, ки дар ин ҷо донишмандони вазифаҳои мушаххаси онҳо зарур аст. Масалан, қорбурди пешояндҳои **in, inside, into** ва ё доираи мушаххаси қорбурди пешояндҳои **on, over, up** ва ғ.

10. Тафовут миёни истифодаи аксари пешояндҳо вобаста аз алоқаҳои маъноӣ фикр ва ҳолати эҳсосии гӯянда, ки ба ҳолатҳои мухталиф алоқаманд аст, метавонад нисбӣ бошад. Дар ин маврид, истифодаи пешояндҳо низ аз ҳамин амал вобастагӣ пайдо мекунанд, масалан, гӯянда метавонад дар ифода ва баёни ҳодиса аз калима ва воқиғаҳои дигар истифода барад, масалан дар истифодаи пешояндҳои **бар, бо, дар, аз; таркибҳои ба гайр аз, гайр аз, бо вучуди, аз нигоҳи, аз назари** ва ғ.

11. Ба назар ҷунин менамояд, ки таҳлили муқоисавӣ дар заминаи матни мушаххаси асари бадеӣ ба дарки амиқи семантикаи пешояндҳо мусоидат мекунад. Имконоти васеъ таҳлил шудани онҳо дар заминаи мисолҳои мушаххас ва дар ин асос мушаххас намудани муносибатҳои маъноӣ онҳо бо пешояндҳои мавриди истифода дар асари бевосита тарҷумашуда имконпазир мегардад.

12. Дар асар муродифшавии таркибҳои гуногун ба назар мерасанд. Ҳангоми тарҷумаи асар ва таҳқиқи тарҷумаи англисии он ин хусусиятҳо дида намешаванд, яъне ҳолатҳои муродифшавии таркибҳо камтар буда, калимаҳои мустақилмаъно дар ифодаи ҳамон як пешоянди забони тоҷикӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд, масалан, дар тарҷумаи пешоянди **мувофиқи**: ... *инъоматон бояд мувофиқи бурутатон бошад. Уй ҷавони тӯтибурут! Чаро натақатон намебарояд?* [Ёддоштҳо 1, с.111]. *Your tip should be as big as your moustache. Hey, you with the walrus whiskers - why don't you set an example?* [Ёддоштҳо,англ.с.130].

Ҳамин ҳолат дар тарҷумаи пешояндҳои изофии такрор (**лаб-лаби, гирд-гирди, қад-қади** ва ғ.) низ ба назар мерасад. Дар забони тоҷикӣ пешояндҳои изофии такрор ба монанди **лаб-лаби, таг-таги, қад-қади** ва ғайраҳо зиёд мавриди истифода қарор мегиранд. Дар забони англисӣ ин гурӯҳи пешояндҳо бо калимаҳои мустақилмаъно тарҷума мешаванд ва дар гурӯҳбандии пешояндҳои забони англисӣ ба назар намерасанд.

13. Дар баробари ин, истифодаи пешояндҳои **ранги, мисли, ба ҷуз, дар сурати, қабл аз, доир ба** ва ғайраҳо дар аксар маврид дар ҳолатҳои гуногун қорбаст гардидаанд. Онҳо аслан бо ҳиссаҳои гуногуни нутқ омада, дар ифодаи маъноҳои дигар кумак мерасонанд. Масалан, агар ба гурӯҳи пешояндҳои аслии назар кунем, истифодаи онҳо дар таркибҳои гуногун зиёданд, ки дар муқоиса бо забони англисӣ ҳолатҳои гуногуни тарҷумаро касб намудаанд, муодил пайдо кардаанд ва ё тамоман тарҷума нашудаанд. Масалан, таркибҳои **бо вучуди, аз гайри, бар хилофи, бар акси, қатъи назар, қатъи назар аз, сарфи назар** ва ғайраҳо. Доираи қорбаст ва қорбурди онҳо вобаста аз ифодаҳои амиқ дар алоқа бо сухани ғӯянда дар доираи матн мебошад. Ҳолатҳои муродиф шуданашон бо пайвандакҳои **гарчанде, агарчи, агарчанде** дар забони тоҷикӣ ба назар мерасанд.

14. Пешояндҳои забони англисӣ дар таркиби ибораву ҷумлаҳо ва воҳидҳои гуногуни забон хусусиятҳои хос доранд. Ба назар мерасад, ки ҳолатҳои яклухт истифода шудани ҳамон як ифода ва ё баръакс тағйир ёфтани маъно дар заминаи маъноҳои иқтибошуда низ ба миён меоянд. Ибораҳои феълии забони англисӣ дар аксар ҳолат бо забони тоҷикӣ мувофиқати пурра қарда метавонанд, аммо ибораҳои феълии забони англисӣ хусусияти хос низ доранд, ки дар забони тоҷикӣ дида намешаванд. Ин амал вобаста ба хусусиятҳои пешояндҳои аслии, ки ба феълҳо ҳамроҳ мешаванд, вобаста мебошад, яъне онҳо бидуни қорбурди пешояндҳо низ омада метавонанд: **to wait for** – *интизор шудан*; **to ask for** – *пурсидан*; **to look for** – *ҷустуҷӯ қардан*; **to listen to** – *гӯш қардан*; **to belong to** – *тааллуқ доштан*; **to aim at** – *мақсад доштан*; **to care for** – *таваҷҷуҳ қардан*; **to explain to** – *шарҳ додан*.

15. Натиҷаҳои таҳқиқ бар он далеланд, ки аксари маъноҳои пешояндҳои зоҳир менамоянд маънои ягона маҳсуб намеёбад, зеро пешояндҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар баробари умумиятҳо доштани хоси хусусиятҳои хоси худро низ доранд, ки бояд дар ҳама ҳолат ба инобат гирифта шавад. Дар раванди таҳқиқ ва муқоисаи шарҳи фарҳангу луғатномаҳо ба мушоҳида

мерасад, ки маъноҳои муайяншуда наметавонанд ҳамеша дар ҳамон шакл корбаст шаванд, зеро дар таркиби матни бадеӣ, ҳолатҳои гуногуни гуфтор, зарурати тарҷума ва дигар имконоти ифода ба инобат гирифта мешавад. Аз ин рӯ, ягонагии тарҷумаи пешояндҳои забони тоҷикӣ ба англисӣ ва ё баръакс имконпазир буда наметавонад. Ин амал боиси дур рафтан аз муҳтавои матни нусхаи асли асар шуда метавонад.

16. Дар забони тоҷикӣ муродифияти таркибҳои гуногун дар ифодаи ҳамон як маъно дар таркиби матн дида мешавад, ки ин амал нисбат ба забони англисӣ камтар ба мушоҳида мерасад, масалан, дар ифодаҳои **дар ин бора - дар ин хусус ва ғ.** Дар тарҷумаи забони англисӣ ин амал ба мушоҳида намерасад, зеро мутарҷим зимни истифодаи усулҳои гуногуни тарҷума кушиш менамояд, ки тарҷума бо нигоҳ доштани муҳтавои маънои асл сурат гирад ва бештар аз калимаҳои мустакилмаъно истифода менамояд.

17. Ибораҳои феълии забони англисӣ дар аксар ҳолат бо забони тоҷикӣ мувофиқати пурра карда метавонанд, масалан, *to be upset- дилтангӣ кардан* ва ғ. Пешояндҳои забони англисӣ дар таркиби ибораву ҷумлаҳо ва воҳидҳои гуногуни забон хусусиятҳои хос доранд. Ҳолатҳои яқлухт истифода шудани ҳамон як ифода ва ё баръакс тағйир ёфтани маъно дар заминаи маъноҳои иқтибосшуда низ ба миён меоянд.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Дар забоншиносии муқоисавӣ пешояндҳо дар заминаи маводи асари бевосита тарҷумашуда мавриди таҳқиқ ва муқоисаи сохториву семантикӣ қарор нагирифтаанд. Дар баробари ин, паҳлуҳои семантикии онҳо, мувофиқати амалии онҳо дар матни асарҳои бадеӣ ва тарҷума ба риштаи таҳқиқи алоҳида кашида нашудаанд.

1. Натиҷаҳои таҳқиқот, ки ҷанбаҳои маъноии пешояндҳои гурӯҳҳои гуногунро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ фаро мегиранд, дар заминаи тарҷумаи бевосита ба даст омада, мушаххасии маъноии онҳоро исбот намудаанд. Дар баробари ин, ҳолатҳои тағйирпазирии корбурди онҳо дар доираи матни бадеӣ, дар муқоиса бо шарҳи онҳо дар фарҳангу луғатномаҳо муайян ва шарҳу таҳлил шудаанд. Дастовардҳои диссертатсия имкон медиҳанд, ки онҳо дар доираи меъёрҳои муайяншудаи забон мавриди истифода қарор гиранд.

2. Дастовардҳои таҳқиқот барои такмил додани донишҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба пешояндҳо ва хусусиятҳои хоси онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мусоидат карда метавонанд, зеро натиҷаҳои таҳқиқ бо таъя ба тарҷумаи бевосита ва муқоисаи таҳқиқотҳои пешина, ки ба таҳлили семантикаи пешояндҳо равона шудаанд, рӯйи қор омадаанд.

3. Тағйири семантикии пешояндҳо дар таркиби матни бадеӣ барои амиқ ифода намудани онҳо ба забони дигар замина гузошта метавонанд, зеро пешояндҳо хусусияти хоси худро дар матни асари бадеӣ возеҳтар нишон медиҳанд, ки ин амал хусусан ҳангоми тарҷума ба мушоҳида мерасад ва онҳо дар ин маврид тафовутҳои корбурд ва қорбасти худро зоҳир менамоянд.

4. Натиҷаҳои таҳқиқот дар забоншиносии муқоисавӣ ҳамчун сарчашмаи асосии омӯзиши пешояндҳо дар заминаи асарҳои бевосита тарҷумашуда мувофиқи

матлаб мебошад ва он метавонад барои корҳои минбаъда дар ин самт мусоидат намуда, барои ҳалли масъалаҳои марбут ба он мувофиқ бошад.

ИНТИШОРОТ АЗ РЀЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

1. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. ҚОСИМОВ, М.С. Назаре ба омӯзиши муқоисавии таснифоти пешояндҳо дар забонҳои тоҷикию англисӣ ва воситаҳои тарҷумаи онҳо [Матн] / М.С. Қосимов // “Тузоришҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. №3. – С. 74-78. ISSN 2076-2569 X.

[2-М]. ҚОСИМОВ, М.С. Пешояндҳои сода, сохта ва мураккаб дар забони англисӣ ва хусусиятҳои сохторӣ- маъноии онҳо (дар заминаи маводи англисии асарҳои “Ёддоштҳо”, “Мақтаби кӯҳна” ва “Аҳмади Девбанд”-и С.Айнӣ) [Матн] / М.С. Қосимов // “Тузоришҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон”. – Душанбе, 2021. №4. – С. 74-78. ISSN 2076-2569 X.

[3-М]. ҚОСИМОВ, М.С. Таҳлили муқоисавии гурӯҳбандии пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ /М.С. Қосимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2020. №3, (112). – С. 112-119. ISSN-2413-516X.

[4- М]. ҚОСИМОВ М.С. Тафовут ва умумиятҳои маъноии пешояндҳо дар заминаи асарҳои бадеии бевосита тарҷумашуда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ [Матн] / М.С. Қосимов, Н.Ҳ. Туйғунов //Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2022. №3, (98). – С. 98-108. ISSN-2219-5408.

2. Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои дигар чоп шудаанд:

[5–М]. Қосимов, М.С. Хусусиятҳои фарқкунандаи пешояндҳои забони англисӣ аз забони тоҷикӣ ва тобишҳои маъноии онҳо [Матн] / М.С. Қосимов // Конференсияи илмӣ- амалӣ байналмилалӣ бахшида ба 30 солагии барқарор шудани муносибатҳои дипломатӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса дар мавзӯи “Рушди забони миллии дар партави бархурди тамаддунҳо”. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе, 2022. – С 98-101.

[6–М]. Қосимов, М.С. Корбурди пешояндҳо дар калимаю таркибсозӣ дар доираи матни асари бадеӣ ва ифодаи онҳо ба забони англисӣ [Матн] / М.С. Қосимов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявӣ, ҷумҳуриявӣ таҳти унвони “Масъалаҳои назариявии забоншиносии муқоисавӣ-типологӣ тарҷумашиносӣ ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ” бахшида ба амалигардонии “Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ барои солҳои 2021-2030”. Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. –Душанбе, 2022. – С. 74-78.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ДАНГАРИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

ТДУ 809.155.0 + 802.0

ТКБ 81.2 (2 тоҷик) + 81.2 Анг

КАСИМОВ МУХАММАДЖОН САФАРОВИЧ

**СОПОСТАВИТЕЛЬНО - СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И СТЕПЕНЬ
УПОТРЕБЛЕНИЯ ПРЕДЛОГОВ НА ОСНОВЕ АНГЛИЙСКОГО
ПЕРЕВОДА ПРОИЗВЕДЕНИЙ С. АЙНИ “ВОСПОМИНАНИЯ”,
“СТАРАЯ ШКОЛА” И “АХМАД СИЛАЧ”**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 - Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

Душанбе – 2023

Диссертация выполнена на кафедре теории и практики английского языка Дангаринского государственного университета.

Научный руководитель: **Туйгунов Носир Хакбердиевич** – кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка Технического колледжа Таджикского технического университета имени академика М.Осими

Официальные оппоненты: **Мухторов Зайнидин Мухторович** - доктор филологических наук, профессор, ректор филиала Сингапурского университета развития менеджмента в Таджикистане

Рахимов Мухаммадназар Сафарович - кандидат филологических наук, доцент, заведующий общеуниверситетской кафедрой английского языка Таджикского национального университета

Ведущая организация: Кулябский государственный университет имени Абуабдулло Рудаки

Защита диссертации состоится «   »   2023 года, в 13:00 на заседании диссертационного совета 6Д.КОА-036 при Таджикский международный университет иностранных языков им. Сотима Улугзода (734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Мухаммадиева, 17/6).

Ознакомиться с содержанием диссертации можно в научной библиотеке Таджикский международный университет иностранных языков им. Сотима Улугзода (734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6) и на сайте [www. ddzt.tj](http://www.ddzt.tj).

Автореферат разослан «   »   2023 года.

Ученый секретарь диссертационного совета,

кандидат филологических наук,

доцент

Хасанова Ш. Р.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В сопоставительном языкознании тема предлогов очень важна и имеет много специфических особенностей. При этом предлоги в таджикском и английском языках не подвергались сопоставительному исследованию на основе прямого перевода литературных произведений. В английском языке предлоги имеют отличительные черты от таджикского языка по составу различных языковых единиц, они имеют ярко выраженные отличительные характеристики в литературных произведениях, сфера их употребления имеет определённые границы. Сопоставительное изучение предлогов английского и таджикского языка на основе прямого перевода литературных произведений до настоящего времени не стало темой монографического исследования.

Изучение предлогов в контексте прямого перевода художественных произведений может способствовать решению ряда вопросов, в том числе возможности всесторонне изучить предлоги двух языков, особенности их употребления в составе художественного произведения, использования их в том же значении, без изменения исконного, а также сходные семантические и структурные вопросы, что и является одной из основных целей нашего исследования.

Действительно, предлоги занимают важное место как средство выражения грамматической и семантической связи между членами предложения и составляют в языке основу вспомогательных слов. В то же время при их изучении, особенно группы английских сложных предлогов, не упоминаемых в таджикском языке и относящихся в английском языке к числу дискуссионных вопросов.

Исследование проблемы предлогов и особенно предлогов на основе прямого перевода художественного произведения с таджикского языка на английский язык позволяет изучить различные случаи смысловых выражений, изученных до сегодняшнего дня, и в этом контексте отчётливо проявляются их различия и общность. В частности, возможность их сравнительного изучения на основе конкретных материалов позволяет выявить их различные аспекты как с точки зрения грамматики, так и с точки зрения выражения с одного языка в другой и выявить их отличительные черты.

В последние годы особое внимание уделяется компаративным исследованиям в языкознании. В этом контексте внимание к предлогам очень значимо, и они изучались различными лингвистами в исследуемых языках. При этом следует отметить, что, хотя изучение предлогов просматривается в различных исследованиях упомянутых языков, они не изучались в рамках конкретных произведений, особенно с точки зрения сопоставительного анализа и сферы употребления.

Степень изученности темы исследования. Предлоги в английском языке наравне с таджикском языке являются глубоко обширной темой. Они играют важную роль в формировании различных слов и словосочетаний.

Надо отметить, что предлоги английского языка были рассмотрены и подверглись различным научным исследованиям. В этом направлении надо подчеркивать работы русских и зарубежных лингвистов как Б. Н. Арсененко, Т. В. Булигина, Е.С. Яковлева, В. Г. Гак, Ю.В. Смирницкий, Е.Н. Корбина, В.Н. Съедин, М. В. Всеволодова, В.И. Герасимов, Р.С, Арнолд, Степанов Ю.С, А.В. Кравченко, В. В. Варламова, Е.С. Яковлева, В. В. Виноградов, Е.А. Рейман, Т.Н. Маляр, О.Н. Селиверстова, J. Marsh, M. Jammer, R. Declerck и другие исследователи.

На равне с вышеназванными работами в ходе исследования были использованы работы таджикских учёных как Н. Маъсумӣ, Ш. Ниёзӣ, В. С. Расторгуева, С.Д.Арзуманов, Б. Ниёзмӯхаммадов, Л. Бузургзода, М.Б. Ҳусейнов, Д. Т.Тоҷиев, Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов, М.Исматуллоев, Д.Хочаев, П. Чамшедов, А. Мамадназаров, Н. Туйғунов, С. Чоматови др.

Анализ показывает, что предлоги в английском языке имеют различные источники происхождения, которые влияли на развитие предлогов в языке.

Известно, что лексическая среда важна для определения значения предлогов, поскольку они выражают отношения между значениями. В то же время непосредственный перевод текста художественного произведения открывает широкие возможности для изучения диапазона их употребления и применения с точки зрения правильного выражения и семантики, позволяет сделать научно обоснованные выводы.

Связь исследования с программами (проектами) и научной тематикой. Диссертационное исследование связано с образовательными и научными программами, охватывающими филологические направления. А также с Государственной программой совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года (от 30 августа 2019 года № 438).

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель и задачи исследования. Целью данного исследования является сопоставительное изучение употребления предлогов в таджикском и английском языках в художественных произведениях на основе английского перевода произведений «Воспоминания», «Старая школа» и «Ахмад Силач» С. Айни. В этом смысле необходимо подчеркнуть, что в процессе исследования анализировались только те группы предлогов, которые использовались при переводе отобранных произведений и проявляли специфические особенности. В связи с этим в результате комплексного исследования изучены и сделаны выводы об общих и отличительных чертах выбранных предлогов в таджикском и английском языках.

Для достижения цели требуется решения следующих задач:

- анализ основных предлогов английского и таджикского языков;
- определение места и функций предлогов, и сферы их употребления в таджикском и английском языках;

- полный анализ семантических и структурных характеристик предлогов в контексте художественного произведения в таджикском и английском языках;
- анализ и определение эквивалентности предлогов с английского языка на таджикский или наоборот;
- использование предлогов в словообразовании и семантический анализ фразеологизмов с предлогами на основе примеров из литературных произведений сопоставляемых языков;
- выявление основных средств перевода предлогов на материалах художественных произведений.

Методы исследования. В качестве основных методов исследования использовался сопоставительно-типологический метод исследования в языкознании, а также применялись методы структурно-семантического анализа для выявления различных семантических выражений в предложении.

Объект исследования. Сравнение употребления предлогов и их семантический анализ основаны на прямом переводе произведений.

Предмет исследования. Сравнение употребления предлогов и их смысловой анализ в контексте английского перевода произведений «Воспоминания», «Старая школа» и «Ахмад Силач» С. Айни

Теоретико-методологические основы исследования. С теоретической точки зрения в диссертации широко использованы научные достижения, принципы и методы, используемые видными отечественными и зарубежными учёными, проводившими значительные исследования по данной теме. Для решения поставленных задач автор в основном использовал сравнительно-типологический метод исследования в языкознании. Кроме того, использовались структурно-семантические методы, сравнительный и компонентный анализ языковых единиц, что помогло глубже исследовать вопрос.

В качестве теоретической базы использованы работы отечественных и зарубежных лингвистов в области изучения предлогов в таджикском и английском языках.

Было рассмотрено, проанализировано и изучено большое количество лингвистической научной литературы, которая составляет теоретическую основу данной диссертации, в том числе работы различных учёных в данной области, таких как В.В. Виноградов, И.Б. Борковская, С.Г. Бархударов, А.А. Закарян, Н.А. Слюсарева, В. Крылова, И.П. Иванова, З.Я. Тураева, А. Камолова, Р.Л. Неменова, П.Джамshedов, С.С. Джоматов, А. Мамадназаров, Н. Туйгунов, Б. Д. Садирова и др.

Источники исследования. В качестве основного источника исследования в основном использовались произведения «Воспоминания», «Старая школа» и «Ахмад Силач» С. Айни. При этом, чтобы наглядно показать некоторые грамматические правила английского языка, в качестве дополнительного материала мы использовали непосредственно переведённые произведения. При анализе использовались лингвистические источники и литературные произведения английских и таджикских писателей на таджикском и английском

языках, которые были непосредственно переведены с английского на таджикский или с таджикского на английский, или переведены на таджикский через русский язык. В диссертации выбранная тема сравнивается и изучается в основном на примерах из произведений художественной литературы «Воспоминания», «Старая школа» и «Ахмад Силач» С. Айни.

Следует отметить, что эти произведения устода С. Айни были переведены на английский язык переводчиками Джоном Перри и Рахилем Лером в 1998 году и опубликованы в штате Калифорния, в издательстве «Mazda» Коста-Месса. Книга была переведена непосредственно с таджикского языка на английский язык, первая часть «Воспоминания», рассказ «Ахмад Силач», «Старая школа», кроме того, были переведены различные части «Воспоминания» из второй книги.

В то же время в диссертации использованы и указаны в списке литературы некоторые интернет-источники, которые предоставили конкретную информацию для уточнения значения и истории выбранных предлогов.

Научная новизна исследования. В данной диссертации впервые рассмотрены и исследованы семантические и структурные особенности предлогов в контексте конкретных примеров художественных произведений, переведённых непосредственно с таджикского языка на английский язык.

Семантический и структурный анализ предлогов позволил определить их общие и отличительные черты в изучаемых языках. Кроме того, на примерах из избранных произведений диссертации определены, проанализированы, исследованы и установлены некоторые значения и отличительные признаки сложных предлогов английского языка, которые до сих пор не выявлены.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Предлоги в английском языке имеют более сложные особенности выражения. С одной стороны, если они и синонимичны, то с другой стороны, их неуместное употребление выявляет неправильный характер выражения. При этом необходимо знать их конкретные задачи, область их применения и специфику их использования.

2. На самом деле разница между употреблением большинства предлогов может быть относительной, то есть эмоциональное отношение говорящего связано с описываемыми событиями, и говорящий использует слова и другие средства для выражения причины своей речи при описании события, например, в употреблении предлогов *бар, бо, дар, аз*; конструкций *ба гайр аз, гайр аз, бо вучуди, аз нигоҳи, аз назари* и т. д.

3. Сравнительный анализ на основе художественного произведения способствует двум основным направлениям глубокого понимания семантики предлогов. Возможности их обширного анализа на основе конкретных примеров и на этой основе анализа новых групп слов, то есть их семантических отношений с предлогами, употребляемыми в сопоставляемых языках. На наш взгляд, такой метод анализа может расширить возможности сравнительного исследования предлогов по характеру их смыслового выражения.

4. Конкретный анализ предлогов, их сферы употребления и применения на основе художественного произведения совместим с изучением разных семантических аспектов, поскольку в процессе анализа учитываются и полученные до сих пор результаты в этом направлении, а также рассматриваются их более широкие возможности, смысловые выражения, которые различны и представлены в контексте прямого перевода, кроме того, эта возможность может быть использована как основа для дальнейшего изучения. Здесь важно знать их конкретные задачи в контексте текста художественного произведения, что уточняет сферу их использования.

5. При наличии в составе словосочетания определённого предлога значение в большинстве случаев связано с ним, но бывают и случаи, когда предлог не имеет связи со своим основным значением. Эта особенность более распространена в английском языке.

6. В таджикском языке сходство разных конструкций в выражении одного и того же смысла можно увидеть в художественном произведении, однако в прямом переводе на английский язык этого не наблюдается, поскольку переводчики при использовании различных способов перевода избегали дословной передачи текста.

Теоретическая значимость исследования. Теоретическая значимость исследования проявляется в том, что решение поставленных задач позволит полнее понять типологические особенности таджикского и английского языков, а теоретические результаты исследования позволят укрепить общую теорию предлогов в сравнительном языкознании, и могут послужить источником для дальнейших исследований в этом направлении.

Теоретическая значимость исследования проявляется ещё и в том, что результаты диссертации могут быть использованы для дальнейших типологических и сопоставительных исследований разных языков и теории перевода. Кроме того, не лишены значения и результаты исследования в направлении художественного перевода, имеющего свои правила и законы, ведь отличительные признаки предлогов с точки зрения смысловых оттенков также связаны с правильным и глубоким переводом. Поэтому результаты исследований в области художественного перевода могут служить в будущем конкретным научным источником.

Практическая значимость исследования. Практическая значимость исследования заключается в том, что его выводы и материалы могут быть использованы при сравнительно-типологическом исследовании других языков, при разработке и написании практической грамматики сопоставительных языков и учебных пособий для вузов, при разработке практических курсов таджикского и английского языков. Материалы диссертации могут быть использованы при составлении отдельных разделов учебных пособий по грамматике таджикского и английского языков, а также при подготовке спецкурсов и семинаров по вопросам сравнительного языкознания, типологического языкознания, семасиологии, теории и практики перевода, и внесены в отраслевые образовательные программы высших профессиональных

учебных заведений Республики Таджикистан. С практической точки зрения данная диссертация может помочь найти конкретную информацию при изучении предлогов в английском и таджикском языках, а также может помочь укрепить способы и средства их преподавания.

Соответствие темы диссертации паспорту научной специальности. Диссертационное исследование соответствует паспорту специальности и установленному порядку написания диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 - Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

Личный вклад соискателя. Личный вклад соискателя учёной степени в исследование проявляется в том, что была впервые комплексно исследована тема предлогов и их сопоставительное изучение в контексте непосредственно переводимого произведениях. При этом исследователь провёл семантическое сопоставление предлогов в контексте проделанной до настоящего времени работы и уточнил их семантическую сочетаемость в тексте художественных произведениях. Кроме того, в той или иной мере была проанализировано соответствие перевода предлогов таджикского языка на английский язык, исследователь достиг некоторых успехов в этом направлении, исследовал предлоги и выявил различия и общие черты.

Апробация и применение результатов диссертации. Диссертация была рассмотрена и рекомендована к защите на заседании кафедры теории и практики английского языка (протокол №4) и факультета филологии и журналистики Дангаринского государственного университета (протокол № 5).

Основные результаты исследования были представлены в виде докладов на ежегодных конференциях профессорско-преподавательского состава Дангаринского государственного университета Таджикистана имени С. Айни, на республиканских конференциях (2019, 2021, 2022 гг.) и в опубликованных научных статьях, список которых приведён в конце автореферата.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации опубликовано 6 научных статьи, в том числе 4 статьи в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Объём и структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения и списка научной и учебной литературы. В главах и разделах анализируются и рассматриваются на примерах из художественных произведений («Воспоминания», «Старая школа» и «Ахмад Силач») вопросы изучения и исследования предлогов, сферы их употребления и применения, вариативности смысловых признаков и дополнительных смысловых оттенков при переводе на таджикский и английский языки. Заключение диссертации представляет собой обобщение мыслей и мнений относительно содержания исследования. Общий объём диссертации составляет 152 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

В **введении** обосновано сведения об актуальности исследования, степени изученности темы, целях и задачах, научной новизне, теоретической и практической значимости исследования, его теоретико-методологических основах, разработанности темы, методах исследования, основных материалах исследования.

Первая глава называется «**Теоретические основы изучения предлогов в таджикском и английском языках**». В ней рассмотрены область их изучения, структурно-семантические особенности предлогов на основе художественных произведений.

Первый раздел первой главы называется «**Научный обзор исследования предлогов в таджикском и английском языках**». Вопрос семантических выражений предлогов в языкознании всегда является предметом исследования учёных данной области, поскольку их различные отношения в составе словосочетаний и предложений приобретают специфические особенности, что иногда вызывает необходимость их объяснения, а характеристики их семантической изменчивости невозможно будет объяснить без отраслевых словарей. Эта особенность присуща английскому языку. Предлоги в таджикском и английском языках имеют широкие возможности и не ограничены рамками какой-либо конкретной группы, как составная часть более свободны в выражении значения.

Следует отметить, что первые конкретные сведения о предлогах как вспомогательных слова содержатся в «Краткой грамматике персидского языка» М. Джафарова. В этом контексте предлоги регулярно изучались специалистами в данной области и объяснялись в учебной литературе как вспомогательные слова. Например, Б. Ниёзмухаммедов, Л. Бузургзаде считают, что: ¹³«Функция предлогов очень сложна, большинство из них используются и заменяют друг друга», к ним можно отнести такие предлоги как: *ба, дар, аидар, бар, бо, барои, аз, то* и др.. Эти учёные в основном высказывали мнение о тех предлогах, которые выражают направление действия, а также о том, с какой частью речи они используются.

В вопросе изучения и более глубокого исследования предлогов значительную работу провёл С. Д. Арзуманов¹⁴. Первое описание предлогов таджикского языка, относительно полное и глубокое, принадлежит его перу и он в той или иной мере рассматривал и их морфологические особенности. Позднее в этом направлении проводила исследование Р.Л. Неменова, в результате которой она определила различные категории предлогов. Изучены морфологические, семантические и грамматические особенности предлогов. Предлоги и их синтаксические функции рассматривались в исследованиях М.Ф.

---

¹³ Ниёзмухаммадов Б. Забоншиноси тоҷик. / Б Ниёзмухаммадов. Асарҳои мунтахаб. – Душанбе : Дониш, 1970. – 386 с.

¹⁴ Арзуманов, С. Д. Забони тоҷикӣ / С.Д. Арзуманов. // Учебник таджикского языка для взрослых. – Сталинобод: Ирфон, 1938. – 140 с.

Исматуллаева. В то же время изложение различных особенностей предлогов на основе проведённых исследований нашло своё отражение в учебных пособиях и проливает свет на этот вопрос. В целом предлоги таджикского языка в этот период рассматривались в различных работах, в частности трудах И.И. Неменевой, Т.Н. Смирнова, Е.С. Улугзода, М.Б. Хусейнова. Исследование предлогов таджикского языка продолжалось, и в научных работах М. Собирова анализировалась семантика исконных предлогов в таджикском языке, основным объектом исследования стала интерпретация значения и функций исконных предлогов в словарях таджикского языка.

Проблемы изучения предлогов в английском языке, уточнения их семантических аспектов, общих аспектов смыслового выражения предлогов рассматривала О. С. Ахманова. Кроме того, проблемами изучения предлогов английского языка занимались такие специалисты в этой области, как Б. Н. Агранат, В. С. Бондаренко, Н.В. Коссек, А.Г. Елисеева, В. А. Pish, Е.А. Рейман, Т.В. Барамиков, А.А. Гонсалес, П.П. Литвинов и другие. Результатом этих работ стало определение общего значения предлогов, их количества в языке, функциональных и семантических особенностей, специфических характеристик, а также их происхождение.

Следует отметить, что в этот период продолжалась исследовательская работа и в таджикском языке. Лингвист В. С. Расторгуева проанализировала функциональные особенности предлогов, рассмотрела их содержание и положение в системе номинации таджикского языка

Известно, что сравнительные исследования всегда ведут к прояснению различных характеристик семантических выражений. В этой связи необходимо упомянуть работы А. Камоловой, А. Бурхоновой, М.К., Мирзоджоновой, Б.Д. Садировой. В большинстве этих работ внимание сосредоточено на семантике предлогов.

Изучение научной литературы показывает, что в сопоставительном языкознании очень значимы в изучении семантических аспектов предлогов в английском языке исследования следующих учёных, таких как М.В. Всеволодова, Е.Н. Корбин, Кубряков, Т.И. Дешерев, Е.В. Падучев, Яковлев Е.С. и др.

Следует отметить, что это свидетельствует о том, что сравнительное изучение предлогов на основе материалов разных языков имеет большое значение, поскольку закладывает основу для усовершенствования различных выражений других языков.

Изучение предлогов ведётся по-разному – группа лингвистов обратила внимание на устные способы выражения значения предлогов, в том числе лингвисты Д.Ф. Белоусов, Т.В. Булыгин, Н.А. Резник и др., которые смогли внести свой вклад в процесс исследования устных выражений разных типов предлогов.

Следует отметить, что изучение предлогов английского языка привело исследователей в данной области к разным мнениям. Эти идеи в основном основаны на семантических выражениях английских предлогов. У большинства

исследователей есть свои взгляды, которые в той или иной степени помогли уточнить особенности семантических выражений. В частности, И. В. Арнольд считает, что: ¹⁵«предлоги английского языка выступают в разных выражениях в зависимости от ситуации, а также имеются случаи изменения значения». Точно так же значимые идеи изложены в работах лингвистов О. Джесперсона, Ш. Балли, И.В. Арнольд, И. В. Волянской, Т.В. Виноградова, W.S. Allen, Н. Harrison, Э.А. Рейман и других.

В то же время изучение предлогов в сопоставительном языкознании не осталось в стороне от внимания таджикских учёных. В качестве примера можно привести диссертации У.А. Гадибаева, Б.Д. Садирова. Эти лингвисты больше внимания уделяли изучению языковых единиц, выражающих понятие времени, и анализировали различные отношения предлогов, относительно активных и продуктивных в сопоставляемых языках, и определили их отличительные признаки. В рамках выбранных произведений диссертации можно наблюдать использование исконных предлогов таджикского языка **аз, ба, бар, бо, дар, то, бе, чуз, барои, то ба, чӯз ба, ба чуз**, поэтому в этом разделе наше внимание также направлено на эту группу.

Во втором разделе первой главы, который называется «**Семантические особенности предлогов в таджикском и английском языках, место и способы их использования на основе художественного произведения**», было проведено исследование специфических особенностей предлогов в таджикском и английском языках.

В таджикском и английском языках предлоги имеют разные характеристики. Например, если мы посмотрим на некоторые исконные предлоги английского языка, такие как **on, at, to, in** и некоторые другие, то они употребляются чаще, чем другие, и, кроме того, имеют специфические черты семантических выражений. Например, предлог «**to**» первоначально выступает в выражении направления движения, но не ограничивается этим признаком, и в той же форме встречается и в других функциях в предложении, например, как частица с разными глаголами: *Ман аз забони мактабдор гирифта ..., яъне номи он ҳарфҳоро гирифта тақрор мекардам. [Воспоминания.1, с.22] I went back to my place and started repeating ...but I ... [Воспоминания.англ.2, с.236].*

Предлог **to** в английском языке, который на самом деле является предлогом, указывающим направление движения, может менять своё значение, а также используется в качестве союза в литературных произведениях, например, в приведённом ниже примере, эта особенность не упоминалась в предыдущих работах или не была объектом изучения: - *Кому забонам то лабонам карахи бастаанд ... [Воспоминания.1, с. 102]. My mouth was parched from (om) throat to (to - союз) lips ... [Воспоминания, англ. 2, с.122].*

---

¹⁵ Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка/И.В. Арнольд. – Л.: Просвещение, 1973. – 300 с.

Из источников видно, что предлоги - это вспомогательные слова, которые используются как средство связи для углубления отношений и взаимосвязи предметов, признаков и процессов. В языкознании наблюдается употребление предлогов в разных конструкциях, что является наиболее распространённым составом английских словосочетаний и может определять различные функции предлогов. Большинство предлогов в случае в английском языке могут сохранять свои первоначальные смысловые связи, например, предлог **ба** в значении направление действия: *Аммо ман бо гуруре, ки аз таърифи падарам дар дилам пайдо шуда буд, ба тарафи суфа- ба пеши нақораи худ давидам ...* [Воспоминания.1, с.17]. *My father's praise of my drumming made me so proud that I ran right back to the sufa to pick up where I had left off* [Воспоминания.англ.2,с.40].

В английском языке есть группа сложных предлогов, которые образованы от двух и более наречий или самих предлогов: **within, out of, upon, into, onto, throughout, alongside, outside, wherewith**. Например, *Аҳмад чаишаиро нӯшид. Баъд аз чанд сония дилаш тангӣ кард, хаёлот боз ҳам воҳимадортар гардид, гӯё як чиз омада ба гардани ӯ савор шуданӣ аст ва мехоҳад, ки ӯро буг карда кушад*¹⁶[А.Д. 1, с.72]. *Ahmad closed his eyes, praying that he wouldn't see anything. A moment later his heart skipped a beat, as the fancies became even more real: something seemed to be trying to clamber the back of his neck to strangle him* [А.Д.англ.2,с.214].

Предлог **onto** в английском языке однако имеет дополнительный оттенок значения, здесь он выражает значение «**взять на себя что-то тяжёлое**».

Лингвист Б.Н. Арсененко, проделавший много исследований в области простых предлогов, указывает на древний уровень лексики языка и в то же время добавляет, что:¹⁷ «среди сорока важных и основных предлогов, которые он представил и рассмотрел в своих исследованиях, десять входят в группу исконных предлогов: **at, by, for, from, in, of, off, on, through, to**».

В то же время можно ввести ряд других предлогов, которые фактически являются составными и образуются с помощью суффикса- **wards - backward(s), forward, upward(s), downward(s) homeward** и т. д.

Источники указывают, что исконные предлоги **аз, ба, бо, дар, барои** и т. д. являются наиболее часто употребляемыми словами в таджикском языке. Они используются в выражении нескольких грамматических значений, а также участвуют в организации слов и конструкций: *Ин овози духтар буд, ки акнун ором мебаромад ва ба гӯши ман шинос мерасид* [Воспоминания. 1,с.90]. - “*I do, gladly,*” *came the girls voice- now calmer, and suddenly familiar to me (мне), though I still couldn't place it* [Воспоминания.англ.2,с.109].

---

¹⁶ [А.Д.] Айнӣ С. Аҳмади девбанд /С.Айнӣ //Асарҳои мунтахаб. Нашр. дав. тоҷ. – Сталинобод, 1943. – 277 с.

Aini S. Ahmadi Devband/ S. Aini. Translated by John R. Perry. The Sands of Oxus. – USA. Mazda publishers 1998. – 196 -222 pp.

¹⁷ Арсененко. Б.Н. Предлоги английского языка/ Б.Н. Арсененко. – М.: Наука, 1956. – 318с

С точки зрения теории переводоведения метод аллегории, использованный в данном примере, является средством поиска синонимов или более глубоких и конкретных значений слова. Если мы посмотрим на перевод, то в английском языке слово «гӯши ман» («моё ухо») не встречается, можно увидеть только использование предлогов и конкретное выражение смысла исходного текста, что является одной из особенностей переводоведения, и в большинстве случаев в переводе избранных произведений предлоги не были переведены.

В другом примере перевод предлога **бо вучуди** (несмотря): *Чунки ӯ бо вучуди хунарманд будан, дар Соктаре аз касби дурудгарии худ дуруст фоида бурда наметавонистааст, зеро дар он ҷо ҳатто аз хешовандони худаш ҳам якчанд нафар дурудгарони хунарманд буданд [Воспоминания 1, с.7]. In Soktere for all his skills, he had not been able to profit fully from his carpentry, since even among his own relatives there were already several skilled carpenters [Воспоминания.англ.2,с.34].*

Бывают разные ситуации, т.е. изменения значения предлогов по сравнению с английским языком. С одной стороны, если это явление больше присуще таджикскому языку, то в английском языке эти предлоги выступают в разных выражениях, что делает рамки их понимания более широкими, то есть один и тот же предлог не может выражать одно и то же значение и быть ограниченным. В разговорном таджикском языке рамки использования предлогов отличаются. Предлоги могут быть сокращены для выражения различных значений. Кроме того, в таджикском языке в разговоре также употребляются такие предлоги, как **худи, ранги, чени, дар ҳаққи, аз нушти, ҳини** и им подобные. В таджикском языке такие грамматические средства используются очень широко. Предлоги **бахри, чуз, ба чуз, бидуни, тавассути, алайҳи, доир ба, дар сурати, қабл аз, дар назди** чаще встречаются в художественно-литературном языке и входят в разные конструкции.

При выражении предлогов с одного языка в другой не всегда имеется смысловое соответствие, не во всех случаях может выступать одно и то же значение в выражении одной и той же мысли или переводимого предложения. Бывают разные ситуации, которые приводят к изменению выражения мысли, то есть не всегда можно использовать английский предлог с тем же конкретным значением, например, в данном примере предлог **under** заменяет **beneath**: ... *аммо реги сурхи шаффоф...дар зеру (under) пои бачагон намеистод [Воспоминания. 1,с..29]. But the fine red sand, as soft and powdery as sifted flour, gave way beneath the boy's feet and ... [Воспоминания, англ.2,с.51].*

... *инчунин дар зеру ронҳояш низ болишҳои баланд мениҳод [Воспоминания, 1, с.39]. -... because of this she always slept on her back with pillows under her head and more pillows under her legs, so that ... [Воспоминания, англ.2,с.60].*

В произведениях устода Айни, особенно в избранных работах диссертации, которые были переведены с таджикского языка на английский язык, английские предлоги при переводе выявили различия, сходства и частичное соответствие, что помогло уточнить их разное значение, в то числе

устойчивые конструкции как *on behalf of* (от имени) и т.д., которые всегда употребляются в такой форме: *Аҳолии деҳа, ...ба ӯ рӯ оварда аз номи ҷамоат аз вай талаб кардаанд, имоматии масҷидро, ки худ таъмир кардааст, қабул намояд*, [Воспоминания 1, с.7].

They asked him on behalf of the whole community to take on the post of imam of the mosque... [Воспоминания 2, англ., с.35].

Предлоги в английском языке имеют специфические особенности. Во-первых, одно и то же значение можно выразить с помощью разных предлогов. Это может быть связано с тем, что в английском языке предлоги объединяются в разные конструкции, соединяются с словосочетаниями и приобретают неразрывный характер, приобретению ими такого характера способствовало заимствование предлогов.

Как было сказано, основное отличие в приведённом выше примере заключается в употреблении устойчивых конструкций, характерных для английского языка, которые используются с определёнными предлогами и должны употребляться в таком виде, например, *on the south* (на юге), *on the banks* (на берегу), *on the west* (на западе), *on the sky* (на небе) и др. Такого рода особенность указывает на то, что предлог «in», в том виде, в котором он встречается в одном или двух значениях в словарях, не может использоваться постоянно, потому что диапазон употребления и выражения этого значения в английском языке различен.

Предлоги, помимо своего основного значения, употребляются в составе словосочетаний и предложений, которые в той или иной степени связаны с основным значением словосочетания. Эта же особенность предлогов более заметна в английском языке, то есть при наличии в составе словосочетания определённого предлога значение часто связано с ним, но были и случаи, когда предлог не имеет связи с своим основным значением: *My father's praise of my drumming made me so proud that I ran right back to the sofa to pick up where I had left off. ...So I picked up ...* [Воспоминания 2, англ., с.40].

Слово *pick* употреблено в значении "подбирать". В данном предложении добавление предлога *up* означает «подниматься от земли вверх», поэтому в нем сохраняется смысловая связь предлога *up*.

Третий раздел первой главы называется «Семантическая соответствия предлогов английского языка при непосредственном переводе на таджикский язык и тонкости (нюансы) использования». Известно, что с изменением структурных признаков меняются и смысловые выражения. Дело в том, что при переводе переводчикам необходимо правильно понимать смысл исходного текста. В частности, при прямом переводе с таджикского языка на другие языки возникают различные проблемы глубокого понимания смысла. Такую же мысль можно увидеть и в избранных произведениях исследования. В большинстве случаев это является причиной того, слово не переводится или используются разные способы перевода (в том числе нахождения соответствующего эквивалента словосочетанию, слову или другой языковой единице), и в этом случае рамки перевода одного и того же предлога в другом

языке ограничены: *Дар ин деҳа як – ду нафар бойи калон ва ду – се нафар деҳқонони миёнаҳол буда, боқимондагони аҳолӣ имрӯзо ёбанд, фардоро намеёфтанд* [Воспоминания 1, с.6]. *There were one or two rich landlords and a few farmers of middling means, but everybody else lived from hand to mouth* [Воспоминания 2, англ.,с. 33].

Известно, что вместе с развитием языка слова также в той или иной мере меняют или совершенствуют своё значение и функции. Они находят синонимические отношения с другими словами близкого значения. Такую же особенность можно увидеть и в предлогах английского языка: **underneath** (из-под, под) – **under; up** (наверху, вверх) - **above, on, over within** (с, внутри, в рамках), **without** (без, кроме) и т. д.: *Модарам... ба сару оташдон бурд* [Воспоминания.1, с.31]. ... *my mother ... took them over to the stove ...* [Воспоминания. англ.2,с.53].

При переводе используются различные способы, и в большинстве случаев тот, факт, что некоторые предлоги не переводятся, связан именно с этим. В то же время есть некоторые непонятные моменты, где непереведены некоторые предлоги и выражений таджикского языка. Возможно, оно связано с методами перевода, например: *яке аз онҳо (один из них), се похса девор (глинобитная стена в три слоя), тарафи бог(сторона сада не принята во внимание) и тд.*

We reached my grandfathers orchard. He owned two orchards, one unwallled with an area of two tanobs and another of one tanob enclosed on three sides by a mud wall [Воспоминания 1, 54]. - *Мо ба боги бобом расидем. Бобом ду бог дошт, яке аз онҳо ду таноб (ним гектар) буда, бедевор ва дигаре як таноб буда, се похса девор дошт* [Воспоминания 2, англ., с. 24].

Анализ использования предлогов в рамках непосредственно переведённого художественного произведения показывает, что они могут выступать в разных сферах выражения в составе предложений художественного произведения, в составе разных выражений в разных значениях, которые соответствуют одному и тому же предложению или выражению, и проявляют семантическую сочетаемость только в одном и том же выражении, т. е. могут иметь смысловые оттенки в другом месте.

Во второй главе диссертации под названием «Семантический анализ предлогов, особенности и сфера их употребления в художественных произведениях «Воспоминание», «Старая школа» и «Ахмад Силач» классифицируются специфические особенности выражения предлогов на основе примеров из художественных произведений, представлено глубокое исследование и конкретные результаты.

Первый раздел второй главы называется «Особенности исконных предлогов в таджикском языке с точки зрения перевода на английский язык». В этом разделе было проведено исследование особенностей предлогов в таджикском языке, сферы их употребления и применения, семантической сочетаемости, отличительных признаков, семантических оттенков при переводе.

В научных источниках упоминается большое количество исконных предлогов в английском языке, но в большинстве случаев предлоги **at, by, for, from, in, of, off, on, through, to** упоминаются в этой группе как относительно широко употребляемые и составляют основное число исконных предлогов в языке. Эта группа в английском языке имеет свои особенности, и при выражении в других языках они проявляют разные оттенки значения. Поэтому в избранных произведениях диссертации больше внимания уделено их анализу в отдельных разделах.

В таджикском языке, подобно английскому языку, есть группа часто употребляемых предлогов, таких как «аз, ба, бар, бо, дар, то, бе, чуз; то ба, чӯз ба, ба чуз, чуз аз, барои», которые фактически являются исконными предлогами таджикского языка и широко употребляются наряду с упомянутыми предлогами английского языка в избранных художественных произведениях диссертации.

В таджикском языке предлог **аз** входит в группу исконных предлогов языка. Он имеет разные особенности выражения и разные варианты, когда он выражается на английском языке или наоборот. В таджикском языке предлог «аз» используется для обозначения предмета, из чего он сделан, для выражения принадлежности, а также фигурирует в выражении совокупности предметов и людей. Одной из особенностей предлога «аз» является выражение начала действия или события: *Мо осие́ро тамошо карда шуда баромадем; азбаски дар рӯд об набуд, барои аз вай гузаштан ба сари пул нарафтем, балки бар рӯи кӯлмакҳои яхбастаи рӯд яхлолакбозикунон ба пеши пул омада, аз он ҷо ба канори шимолӣ рӯд баромадем ва ба ҳавлие, ки дарвозааш рӯ ба рӯи пул кушода мешуд, даромадем [Воспоминания 1, с.18].*

В некоторых случаях предлог «аз» в таджикском языке может несколько отклоняться от своего первоначального значения и менять свою семантику, например, может использоваться для выражения принадлежности: *Ана ҳамин майдакориро ба дувоздаҳгиреҳи қадимӣ ман аз ақли худ бароварда ҳамроҳ кардам [Воспоминания 1, с.43].* В то же время некоторые значения предлога **аз** отклоняются от его первоначальной семантики и используются для обозначения объекта, на который направлено действие. В то же время в таджикском языке он указывает на материал, из которого изготовлен предмет: *Он чилим монанди чилимҳои оддӣ тамокукашӣ чӯбақадӯғӣ ва ё мисин набуда, аз чӯби чормағз сохта шуда буд [Воспоминания 1, с. 1].*

В английском языке предлог **from** в большинстве случаев в рамках выражения значения соответствует предлогу «аз» таджикского языка: - *Мо аз болои заминҳои кишт, ки нурбарфи яхбаста буд, яхлолаккунон рафта ба болои рӯд расидани худро нафаҳмида мондем [Воспоминания 1, с.18].*

В английском языке предлог **to** обладает специфическими особенностями. Можно наблюдать, что в выражении направления в английском языке есть конструкции (**to go home, to reach home** - *ба хона расидан – добратся до дома*), не требующие употребления этого предлога, например: *Ман ба хона расидам, падарам ҳанӯз ба кофтани сӯроҳҳои чархи осие машгул буд, ӯ чунон*

машгул буд, ки ҳатто аз ман «чиҳоро тамошо кардӣ, то куҷоҳо рафтӣ» гуфта напурсид. [Ёддоштҳо 1, с.22]. *When I reached home my father was still busy cutting the holes in his mill wheel so busy that he never even asked where I had been and what I had done* [Ёддоштҳо 2, англ., с.52].

В дополнение к упомянутым значениям английские предлоги могут различаться по значению в зависимости от того, от какой части речи они образованы, например, предлог *to* в качестве наречия может использоваться в английском языке для выражения рядом с: *The partially walled orchard lay next to the river which the shifting sand had first completely inundated:....* [Воспоминания 2, англ., с. 54] . *Боги бедевор тамоман дар зери рег монда, дар ҷои боги ангур хомаи калони рег пайдо шуда буд, боги девордор, ки дар канори рӯд буд (next to the river - рядом с рекой), рег кӯчида омада аввал рӯдро тамоман гӯронида баландии худро ба девори сепоҳса расонида ва аз он ҷо шорида даромада сеяки вайро паҳи кардааст* [Воспоминания 1, с. 45].

В то же время точнее определить дополнительные оттенки значения можно только в конкретном тексте. Другие предлоги языка также используются вместе с этими предлогами, такими как **in, near, next, about, beside, by, on**, в выражении места, но отражают относительно более широкое значение. Известно, что сфера употребления предлога **at** в английском языке чрезвычайно широка. Согласно дефиниции англо-таджикского словаря, можно назвать следующие его основные значения: ¹⁸*дар пеши, дар назди, дар, дар (вақт), бо, ба сӯи, дар ҳоли* т. д.

В данном контексте при выражении ситуации, в которой происходит действие, предлоги **дар** и **бар** в таджикском языке имеют семантическую сочетаемость, а в английском языке они могут быть выражены предлогом *in*, но это не полная, частичная семантическая сочетаемость: *Аммо касе хабар овард, ки онҳо дар рӯидарича бар (дар) болои дарахти зардолу баромада «пинҳон шудаанд». Ин хабар маро аз он гумони бад баровард ва ман ҳам барои дидани «пинҳоншудагон» ба қатори дигарон ба тарафи рӯидарича давидам* [Воспоминания 1, с.12]. *Someone said that they were hiding in (дар, бар - на абрикосовом дереве) an apricot trees in the orchard. Relieved, I jumped up and ran with the others to see the truants up the tree* [Воспоминания 2, англ., с. 40].

В таджикском языке предлог «**бар**» синонимичен предлогу «**ба**» и имеет аналогичные функции, используется *при выражении направления действия на предмет или место, чаще выражает направление (вверх или вниз)*. В основном предлог «**бар**» используется в литературном языке книги и по сравнению с предлогом имеет ещё и стилистический тон торжественной речи.

Второй раздел второй главы называется «**Синонимические особенности предлогов английского и таджикского языков, сфера употребления и применения составных предлогов, их семантическая сочетаемость**». В английском языке предлог **by** входит в состав группы исконных предлогов.

---

¹⁸ Мамадназаров А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / А. Мамадназаров. – Нашри такмилшудаи сеюм. – Душанбе: ЭР-граф, 2015. – 1015 с.

Рамки употребления этого предлога очень широки, потому что в языке встречаются сходные случаи выражения значения с другой группой простых предлогов, таких как **in**, **with** и **through**. Хотя основной его функцией является отношение говорящего к действию, объекту действия и состоянию действия, можно заметить, что в разные периоды развития языка он приобретает дополнительные значения, и наряду со своим основным значением имеет и дополнительные коннотации: *Ҳарчанд «бад» гуфтани ӯ надарамро дар дили ман сахт расида бошад ҳам ... [Воспоминания 1, ,27] Although I was hurt by (посредством, ему, в) this insult, it was clearly one way out of this kind of danger [Воспоминания 2, англ., с.,240].*

Особенности семантических выражений предлога «**бо**» в таджикском языке различны. Помимо вышеперечисленных случаев, он используется для обозначения действия, которое происходит одновременно или одно за другим. На английский язык в основном переводится предлогом **with**.

В английском языке синонимичность предлогов **after**, **of**, **to**, **about** с предлогом **for** также встречается в различных конструкциях. Конечно, сфера их употребления зависит от типа выражения, и перевод должен осуществляться с учётом таких особенностей: *“But I can’t bear to stay for (to) the betrothal feast, which will be our mourning day” [Ёддоштҳо 2, англ., с. 65]. Аммо ман дар ин тӯй, ки дар ҳақиқат мотами ману туст (барои ману ту), дар ин чо истода наметавонам ва ба чое рафта, пинҳон шуда, ба пайи кор меафтам [Ёддоштҳо 1, 32].*

В таджикском языке предлог **барои**, употребляясь с исконным предлогом «аз», может обретать оттенок подтверждения, акцентирования внимания на чём-либо и соответствует предлогу **from** в английском языке. В английском языке предлог **from** в основном означает «идуший от», то есть от кого-то, чего-то, откуда-то, и в этом контексте имеет и дополнительные переносные значения, которые с предлогом «out of» показывают характер смысловой близости. Более экспрессивное значение этого предлога в основном связано с понятием предметов, воображения и часто имеет переносное значение, употребляется чаще в составе фразеологизмов: *The orphan served the rich man like a son from the bottom of his heart ... [Воспоминания 2, англ., с.,62]. Ятим ба бой аз таҳти дил фарзандвор хизмат кардан гирифтааст ... [Воспоминания 1, с. 41].*

В английском языке предлог **in** в основном означает *дар*, (*дар дохил*) (в, внутри). Некоторые другие предлоги, такие как **at** и **on**, обычно путают при переводе. В этом проявляются особенности названных предлогов, так как семантическая сочетаемость просматривается только с одним из их основных значений в таджикском языке, хотя большинство из них могут быть выражены на таджикском языке при переводе предлогом **дар**, например, *in the meeting* (*дар ҷаласа*), *on the agenda* (*дар рӯзномаи ҷаласа*), *at the meeting* (*дар ҷаласа, вохӯрӣ*) (на собрании, встрече, на повестке дня и т.п.).

Что касается материала художественного произведения, то большинство значений, выявляемых в ходе исследования, не являются единым значением, а

имеют разные аспекты. То есть это действие приводит к тому, что однозначный перевод предлогов невозможен, иногда *нет* необходимости в переводе предлога: ... *ever since I took pen in my hand and joined (в ряды) the ranks of Soviet writers ...* [Воспоминания 2, англ., с. 29]. - *Аз бозе, ки ман ба даст қалам гирифта ба қатори нависандагони советӣ даромадаам* [Воспоминания 2, англ., с.,6].

В группу сложных предлогов, которые употребляются чаще, чем другие предлоги в английском языке, могут входить **within, out of, upon, into, throughout, alongside, outside, wherewith**. Эта группа предлогов состоит из нескольких частей и использовалась переводчиками в избранных работах диссертации, что послужило основой для их анализа.

Лингвист М. Ганшина в аспекте изучения предлогов английского языка подчёркивает, что: ¹⁹«предлоги, в свою очередь, могут быть простыми, сложными, составными, и в то же время они могут быть предлогами, производными от причастия (причастные выражения настоящего времени), такие как **concerning, regarding, considering, respecting** и т. д.».

Согласно этому мнению, и другие учёные называют группу предлогов, которые входят в состав словосочетаний и образуют отдельную группу и имеют определённую структуру, например, **by means of, in front of, with regard to** и т.п. [1, с.40]. *My father's purpose was obvious... to persevere at the madrasa, but to lash out at the others, who despite their having the means ... of an education in order to become village mullahs* [Воспоминания 2, англ., с.36]. *Мақсади падарам маълум буд...бо вучуди имконият* (несмотря на) *хонданро партофта.....имом шуда буданд* [Воспоминания 1, с. 9].

В основном предлоги входят в состав разных частей речи и помогают выражать другие значения. Например, если мы посмотрим на группу простых предлогов, то их много, употребляемых в разных конструкциях, которые, по сравнению с английским языком, переведены по-разному, нашли эквиваленты или вообще не были переведены. Например, *бо вучуди; аз гайри; бар хилофи; қатъи назар; назар ба; бар хилофи; бар акси; қатъи назар* (несмотря, кроме, против) и другие. Этот способ выражения, конечно же, при переводе невозможно передать, употребляя лишь одно основное значение предлогов: *Устохоҷа ҳарчанд ҳунарманд бошад ... беҳтар набуд, бо вучуди ин ба Абдуллохоҷа ва Тўтапошо ёриро дарез наредошт* [Воспоминания 1, с.29]. *Despite Usto Khoja's great talent ... he was no better off than we were. Nevertheless, he nevertheless, he never begrudged Abdullo Khoja and Tuta-posho a helping hand* [Воспоминания 2, англ., с. 60].

Третий раздел второй главы посвящён вопросам «**Отличительных признаков английских предлогов от таджикского языка и их семантическим оттенкам на основе текста художественного произведения**». В английском языке много аналогов предлогов для выражения

---

¹⁹ Ганшина М., Василевская Н. Английская грамматика/М. Ганшина, Н.Василевская. – М.: Просвещение, 1964. – 471 с.

значения «верхняя часть, сверху», но они имеют разные характеристики и специфические семантические оттенки. Например, в эту группу могут быть включены предлоги **up, on, upon, above**. Сложный предлог **up+on** появился в языке позже и стал синонимом других предлогов, обозначающих место. Однако это свойство не может полностью заменить другие предлоги, и сфера его использования имеет свои особенности.

В английском языке предлог **into** входит в группу сложных предлогов, при рассмотрении темы в контексте примеров произведения выявляются разные случаи смысловых выражений с предлогом **into**, особенность которых не усматривается в таджикском языке или используется в сочетании, например, в выражении, обозначающем цель действия: *When we arrived at the village of Bolloi Rud we saw that from the fertile spot it had been up until yesterday it had turned into a fruitful wasteland* [Воспоминания 2, англ., с.56]. *Мо ба деҳаи Болои Рӯд расида, дидем, ки дар он ҷо ба ҷои он деҳаи обода, ки то дирӯз буд, (turned into – появились - пайдо шудааст, ба як) як харобазори ваҳшатоваре пайдо шудааст* [Воспоминания 1, с.25].

Сложный предлог **throughout** в основном используется в следующих значениях - внутри, поперёк, впритык, полностью, всё время, в течение этого времени. ²⁰Сложные предлоги особенно устойчивы в выражениях своего исходного значения, но при переводе следует учитывать дополнительные оттенки значения, например, в выражении значения всего времени, в течение этого времени: *There was a terrible scandal, but my friends supported me throughout*. *Ҷанҷоли сахт ба вуқӯъ омад, аммо дустонам дар муддати ин вақт (всё это время) маро дастгирӣ карданд.*

Сложные предлоги английского языка **alongside, outside, wherewith** имеют признаки конкретного выражения, то есть в меньшей степени проявляют дополнительные оттенки значения, так как хотя и относятся к группе сложных предлогов, но подобны составным предлогам. В английском языке от простого английского предлога образован ряд составных предлогов с суффиксами **er** и **ward (after, over, under, direction, with)**, которые являются одними из самых важных и широко используемых предлогов в английском языке. Эта особенность придаёт особые дополнительные оттенки указанным предлогам, но основное их значение связано с предлогом, а не с присоединёнными к нему суффиксами: *Мо ба роҳ даромадем. Аммо падарам бо роҳи омадагиамон ба тарафи деҳа нарафта, аз болои рӯде, ки сар то сар нур аз рег шуда буд, роҳро пеш гирифт* [Воспоминания 2, англ., с.25]. *We rejoined the highway. But instead of heading back toward the village, my father turned upstream, along the canal that was utterly choked with sand* [Воспоминания 2, англ., с.56]. В этом случае в выражении направления и движения появляются составные предлоги. В других случаях также следует учитывать значение добавленного предлога, например: **backward(s), forward, upward(s), downward(s) homeward** и т. д.

---

²⁰ Туйғунов Н.Х. Грамматикаи забони англисӣ/ Н.Х. Туйғунов. –Душанбе, Эр-граф, 2013. – 184 с.

В исследуемых произведениях очень много предлогов, а также различных глагольных конструкций и словосочетаний, в которых используется множество различных предлогов, и эта особенность, собственно характерная для английских глаголов, более заметна в переводе произведений на этом языке, например: *Мақсади падарам маълум буд: мақсади ӯ танқид кардани Мулло Бобочон набуд, чунки ӯ....., асли мақсадаш сахт задани дигарон буд, ки онҳо бо вуҷуди имконият, хонданро партофта, дар деҳот баромада имом шуда буданд* [Воспоминания 1, 9]. *My father's purpose was obvious: ... , who because of his poverty had not the means to persevere at the madrasa, but to lash out at the others, who despite their having the means had thrown away their chance of an education in order to become village mullahs* [Воспоминания 2, англ., с.36].

В целом тщательный анализ предлогов, сферы их употребления в контексте конкретного произведения совместим с изучением разных семантических аспектов, поскольку в процессе анализа также учитываются полученные к настоящему времени результаты, обсуждаются их более широкие возможности, они могут стать основой для дальнейших исследований.

Третья глава диссертации называется **«Сфера употребления предлогов в структуре глагольных выражений и их семантическое сопоставление в составе текста художественных произведений»**. В ней исследуются различные виды предлогов, употребляемых и переводимых в избранных произведениях, проведён семантический анализ. На основе текста художественного произведения исследованы сфера употребления предлогов в глагольных выражениях и конструкциях, фразеологизмы с предлогами, семантические различия и общности, эквивалентность в сопоставимых языках. В избранных произведениях использование предлогов в составе глагольных выражений, слов и конструкций также являлось предметом внимания, поскольку они иногда обнаруживают сходство, различие или общность в сравниваемых языках. В частности, употребление составных предлогов носит отличительный характер, и сфера их употребления в английском языке несколько иная.

В первом разделе третьей главы **«Сфера употребление предлогов в английском переводе рассматриваемых произведениях, соответствие и семантические различие в рамках художественных произведений»** речь идёт о сфере использования предлогов в словах и конструкциях, глагольных конструкции и словосочетаниях, фразеологизмах с предлогами, семантических различиях и общности, эквивалентности в сопоставляемых языках на основе текста художественного произведения. Проведено сравнительное исследование на основе текста художественного произведения. Лингвист Б. Камолиддинов упоминает, что: ²¹«При создании и употреблении новых составных предлогов или при появлении новых предлогов в устной и письменной речи и постепенном их распространении в языке народа связь между родственными и

---

²¹ Камолиддинов Б. Хусусиятҳои услубии сарфу наҳфи забони тоҷикӣ /Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1992. – 128 с.

иностранными языками не остаётся незатронутой. Поэтому вокруг предлогов **оид ба, оиди, доир ба, нисбати, рочъ ба, ба тавассути, тавассути, алайхи, тибқи, пиромуни, бидуни, ба василаи, василаи, аз нигоҳи, аз диди** и др. происходит так много дискуссий».

В английском языке указанные особенности предлогов часто можно встретить у исконных предлогов. Эта группа, которая входит не только в состав различных конструкций, но и используется в организации и образовании различных фразеологизмов, глагольных словосочетаний и т. д., имеет неразрывный характер. Например, группа предлогов **over, up, for, from, by, at, to** и др., играющих важную роль в образовании различных конструкций английского языка. Для закрепления мысли приведём примеры из композиции художественного произведения: *Аккат ҳеч ҷой намеравад, ӯ дарсҳои якҷафтагашро такрор карда аз ёд накардааст. То ҳамон дарсҳояшро ёд карда аз неши ман нагузаронад, ман ӯро на ба тамошо ва на ба бозӣ - ба ҳеч ҷо рухсат намедиҳам* [Воспоминания 1, с.20]. *Your big brother isn't going anywhere. He still hasn't learned his school lessons for the past week. Until he has them by heart and has repeated them to me, I am not letting him out to play or go for a walk anywhere* [Воспоминания 2, англ., с. 50].

Предлоги в таджикском языке и вообще предлоги, используемые в рассматриваемом произведении, имеют разные характеристики. В этом процессе употребление предлогов **оид ба, рочъ ба, дар ин бора, тавассути, ба василаи, қатъи назар, назар ба** и др., которые мы отмечали выше, используются в таджикском языке для выражения различных значений и в ряде случаев они обретают синонимы. Например, *Дар ин бора ягон ёрирасони ман падарам буд, падарам дар ин хусус ба суолҳои ман пурра ва фаҳмонда ҷавоб медод* [Воспоминания 1,69]. *I wanted to understand fully all the verses I had memorized or heard. My one help in this was my father, who answered all my questions fully and intelligibly* [Воспоминания 2, англ., с. 112].

В то же время такие предлоги, как **ранги, мисли, ба чуз, дар сурати, қабл аз, доир ба** в большинстве случаев употребляются в разных ситуациях и относятся к разным частям речи.

Несомненно, что указанная группа предлогов относится к разным частям речи и помогает выражать другие значения. Например, если мы посмотрим на группу исконных предлогов, то среди них много употреблённых в разных конструкциях, которые, по сравнению с английским языком, приобрели разные формы перевода, нашли эквиваленты или вообще не были переведены. Например, конструкции **бо вучуди; аз гайри; бар хилофи; баръакси; қатъи назар** и другие. Конечно, такой способ выражения невозможно выразить с тем же основным значением предлогов при переводе, потому что переводчики, в свою очередь, обращают внимание на правильность выражения в переводимом языке и стараются сделать текст на переводимом языке красивым, понятным и эквивалентным оригинальной версии:

Тӯтапошии ин ҳикояро бо образҳои бисёр равшан ва бо тасвирҳои содаи халқӣ бағоят дилчасп нақл карда буд, бо вучуди хурдсолӣ ман ва дигар

шунавандагон бо шунидани ин воқеа ба ҳаяҷон омада будем [Воспоминания 1, с.34]. *Tuta-posho told this story charmingly in clear simple colloquial language and despite the youth of her audience we were all enthralled by the tale* [Воспоминания 2, англ., с.67].

Второй раздел третьей главы называется «Семантический анализ глагольных словосочетаний с предлогами и их отличительные черты от таджикского языка». В изучаемых языках встречаются противоположные случаи употребления глаголов, глагольных словосочетаний с предлогами, например, в английском языке принято связывать ряд выражений с конкретными предлогами, а в таджикском языке эта практика менее распространена, поскольку они могут использоваться без предлогов: *to wait for* – интизор шудан (ждать); *to ask for* – пурсидан (спрашивать); *to look for* – ҷустуҷӯ кардан (искать); *to listen to* – гӯш кардан (слушать); *to belong to* – тааллуқ доштан (относиться); *to aim at* – мақсад доштан (иметь цель); *to care for* – таваҷҷуҳ кардан (обратить внимание); *to explain to* – шарҳ додан (комментировать, объяснять) и.т.д.

В анализируемых произведениях не редкость употребление фразеологических выражений, пословиц и поговорок, в организации которых важна и различна роль предлогов: *Боракалло! – гуфт падарам, - бе сабаб «сарфаи сари отаидон – савдогари Ҳиндустон» нагуфта будаанд* [Воспоминания 1, с.15]. *«Good for you!» Exclaimed my father. Its true what they say: «a thrifty cook is wealthier than an Indian merchant»* [Воспоминания 2, англ., с. 78].

Третий раздел третьей главы назван «Семантические особенности и сходство предлогов при переводе на другой язык и эквивалентность в сопоставимых языках». Анализ показывает, что характер выражения одного и того же значения в языках может быть совершенно разным, но мнение переводчика стоит на первом месте, потому что выражение мысли может быть представлено по-разному: *Ба замми ин дурудгариашро ҳам кардан гирад, ки дар ин давру пеш ба ин касб талаб бисёр аст.* [Воспоминания 1, с.7] - *He would also be able to ply his trade of carpentry for which there was considerable local demand* [Воспоминания 2, англ., с.34]. В английском переводе примера произведения переводчик для выражения составного предлога *ба замми ин* ((также - вместе с существительным) мог бы использовать другие выражения, например, конструкции *in addition to, above* и т. д., однако с точки зрения переводчика логически правильным в выражении значения является «*to be able to*». На основе примеров произведения также видно полное совпадение значения составных предлогов, как в следующем примере: *Дар ин ҷо бошад зайр аз харротони чархи ресандагӣ ва ҳаллоҷисозон дигар дудургаре нест* [Воспоминания 1, с.7].

Here there were no other woodworkers except makers of spinning wheels... [Воспоминания 2, англ., с.34].

В то же время употребление предлога *қатъи назар аз, сарфи назар* (неважно, несмотря на), может быть сходным с указанными предлогами в ряде

случаев, хотя в основном он используется в выражении отделения одного предмета от другого, его эквивалентом является предлог *сарфи назар*. В произведении «Воспоминания» очень заметна синонимичность предлогов **бар хилофи, бо вуҷуди**. В то же время в том же значении они могут быть синонимами союзов **ҳарчанд ки, ҳарчанд**: *Устохоҷа ҳарчанд ҳунарманд бошад ва аз кори касон кам фориғ шавад ҳам, рӯзгориаш аз рӯзгори мо беҳтар набуд, бо вуҷуди ин ба Абдуллохоҷа ва Тӯтапошо ёриро дареғ намедошт* [Воспоминания 1, с.29]. **Despite (независимо от, несмотря на)** *Usto Khoja's great talent and his rarely lacking for commissions, he was no better off than we were.* [Воспоминания 2, англ., с. 60].

Лингвист А.С. Сабзаева подчёркивает, что: ²²«при этом в таджикском языке такие конструкции с предлогами могут появляться преимущественно путём смешения с существительными, местоимениями, в причастных словосочетаниях». Например, «*қатъи назар*» с местоимением: **Қатъи назар аз ҳамаи инҳо** *Айнӣ он касе нест, ки шеърӣ ӯ дар қатори шоирони замона манзури мо гардад.*

Finally it was also clear to me why Habibas father had sent her to Bibi Khalifas school even though she could reads and write perfectly well [Воспоминания 2, англ., с. 110].

Можно увидеть, что при переводе или употреблении словосочетаний с предлогами на том или ином языке также присутствует эквивалентность, например, в выражении **сун-сурх шудан** (букв. покраснеть, застыдиться, стыдиться): *Акаам ба ин савол ҷавоб ёфта натавониста сун-сурх шуд. Чунки дар он вақт дигар ин гуна ҷавоб додан мумкин набуд. Хатой ман дар ин буд, ки бо вуҷуди хӯрда надиданам, ҳалвои равганиро ба пеши падар бамазза шумурда будам. Аммо ин хатой ман ба хотири акаам нарасид* [Воспоминания 1, с.17]. *My brother had no answer for this, and turned beet red. .. without ever having tasted it myself. But my brother did not realize this* [Воспоминания 2, англ., с. 47].

В целом изучение предлогов в контексте прямого перевода художественного произведения показывает, что в английском языке предлоги имеют иные возможности, чем в таджикском, что может быть присущим только ему, например, они могут сочетаться в различных словосочетаниях и конструкциях вне зависимости от исконного значения и других похожих случаев. Наличие дополнительных оттенков значения, приводящих к полной экспрессии речи, считается основной отличительной особенностью.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключении согласно плану были изучены предлоги различных типов в таджикском и английском языках, а также представлены глубокие и научно обоснованные предложения по теме. В частности, проведён анализ наиболее

---

²² Сабзаева А.С. Роҳҳои ифодаи муносибатҳои хилофӣ дар «Ёддоштҳо»-и С.Айнӣ/ А.С.Сабзаева. Автореф. дис...канд.филол.наук. – Душанбе, 2019. – 26 с.

важных основ предлогов, используемых в работе, в английском и таджикском языках, определено их теоретическое и практическое значение. В исследовании на основе непосредственно переведённого произведения исследованы статус и функции предлогов, исследованы их семантические и структурные особенности.

На основе выбранных произведений в диссертации исследована эквивалентность предлогов, определены основные средства их перевода с английского на таджикский язык или наоборот.

1. Исследование и анализ выбранной темы диссертации позволяет сделать вывод о том, что разные способы выражения предлогов, особенно в составе художественного текста с сопоставительной точки зрения, сферы их употребления до сих пор представляют интерес для лингвистов разного профиля. В связи с этим упоминаются различные исследования о необходимости их изучения в составе художественного текста.

2. В таджикском и английском языках предлоги в составе текста художественного произведения, в рамках одного произведения, которое было непосредственно переведено с таджикского языка на английский язык, специальному сравнительному исследованию не подвергались. Конечно, тематика предлогов очень широка, и до настоящего времени в направлении их изучения проделана большая работа, но анализ их употребления и употребления в рамках определённого текста и прямого перевода показывает, что предлоги могут употребляются в разных областях художественного текста, в составе различных выражений, они также выступают в разных значениях, которые соответствуют тексту и проявляют смысловую сочетаемость только в одном и том же тексте.

3. Структурные и семантические особенности предлогов сходны в сопоставимых языках. Их анализ и исследование в контексте художественных произведений показывает, что предлоги английского языка имеют более широкую сферу употребления, чем таджикского языка. Эта особенность более заметна при использовании их в разных конструкциях.

4. Семантические особенности предлогов в обоих языках имеют тождественное использование. Анализ предлогов на основе художественных произведений показывает, что предлоги в английском языке имеют широкую сферу использования. Эту особенность можно наблюдать особенно в составе глагольных словосочетаний.

5. В английском языке более распространено одинаковое употребление предлогов при выражении одного и того же значения, например, употребление исходных предлогов **in** и **at**. Эта особенность может быть связана с заимствованием некоторых предлогов.

6. Предлоги как вспомогательные слова, кроме своего основного значения, употребляются в составе словосочетаний и предложений, с ними в той или иной степени связано основное значение словосочетания, то есть при наличии определённого предлога значение часто связано с ним, но в английском языке также встречаются случаи, когда предлог в данном случае не имеет связи со

своим основным значением. Например, *The syrupy dough was spread out over (глагольное словосочетание с предлогами) the flat tray* [Ёддоштҳо 1, с.49]. *Хаамири қиёмӣ ба рӯи лаълии тахтагӣ кашонда шуданд* [Ёддоштҳо 2, англ., с.19].

7. Предлоги также играют большую роль в таджикском и английском словообразовании. Предлоги, сочетаясь с глаголами, могут менять своё основное значение, исходя из первоначального значения предлога. Эта особенность шире и разнообразнее в английском языке, который отличается от таджикского языка, то есть сфера употребления английских предлогов иная, и проявляемые ими особенности иногда могут перевешивать эти правила.

8. Известно, что при переводе, вне зависимости от различных смысловых особенностей, следует соблюдать его основные принципы. В исследуемых произведениях в большинстве случаев из-за использования разных способов перевода не учитываются предлоги таджикского языка, создающие трудности при выражении другого языка, то есть при переводе переводчики используют разные способы перевода и воздерживались от выражения этих предлогов. Конечно, это не является причиной неправильного перевода исходного текста, однако таджикские предлоги имеют свою особую специфику и не соответствуют английским. Надо отметить, что переводчики не всегда это учитывали: *Soktare was fertile and productive, and most of its houses boasted walled gardens with plenty of fruit trees* [Ёддоштҳо 1, с.31]. *Заминҳои ин деҳа ҳосилхез буда, дар онҳо киштҳои гуногун мерасиданд ва аз шолӣ гирифта то сабзавот, ки киштҳои серобталаб мебошанд, дар деҳа кишта мешуданд* (не переведено на английский язык) [Ёддоштҳо 2, англ., с..5].

9. В английском языке предлоги имеют более сложные особенности выражения. С одной стороны, если они подобны сравнениям, с другой стороны, их неуместное употребление приводит к неправильному характеру выражения, и здесь необходимо знать их специфические функции. Например, тождественность употребления предлогов **in, inside, into** или место и сфера использования предлогов **on, over, up** и т. д.

10. Разница между употреблением большинства предлогов в зависимости от смысловых связей мысли и эмоционального состояния говорящего, связанного с разными ситуациями, может быть относительной. В этом случае употребление предлогов также зависит от этого: говорящий может использовать слова и другие средства для выражения и объяснения события, например, в употреблении предлогов **бар, бо, дар, аз; конструкций ба гайр аз, гайр аз, бо вучуди, аз нигоҳи, аз назари** и т. д.

11. Представляется, что сравнительный анализ в контексте конкретного текста художественного произведения способствует более глубокому пониманию семантики предлогов. Возможности их развёрнутого анализа на конкретных примерах и выявления на этой основе содержательных связей стали возможными благодаря предлогам, используемым в прямом переводе произведения.

12. несмотря на то что в рассматриваемых произведениях можно встречать синонимичность многих предлогов, также в составе различных словосочетаний, при переводе эту особенность кажется намного иначе. например при переводе предлога **мувофиқи**: ... *инъоматон бояд мувофиқи бурутатон бошад. Уй ҷавони тӯтибурут! Чаро натақатон намебарояд? [Ёддоштҳо 1, с.111]. Your tip should be as big as your moustache. Hey, you with the walrus whiskers - why don't you set an example?" [Ёддоштҳо,англ.с.130].*

В таджикском языке часто используются изафетные повторяющиеся предлоги, такие как **лаб-лаби, тағ-тағи, қад-қади** и др. В английском языке эта группа предлогов переводится как самостоятельные слова и не фигурирует в классификации предлогов английского языка.

13. В таджикском языке есть явление синонимии различных конструкций. При переводе произведения и изучении его английского перевода эти особенности не усматриваются, то есть меньше случаев синонимии конструкций, а для выражения одного и того же предлога в таджикском языке используются самостоятельные слова. В то же время такие предлоги, как **ранги, мисли, ба ҷуз, дар сурати, қабл аз, доир ба** в избранных произведениях диссертации употребляются в большинстве случаев в различных ситуациях. В основном они используются с разными частями речи и помогают в выражении других значений. Например, если мы посмотрим на группу исконных предлогов, то среди них много употреблённых в разных конструкциях, которые, по сравнению с английским языком, выполняют разные функции при переводе, обрели эквиваленты или вообще не были переведены. Например, конструкции **бо вучуди; аз гайри; бар хилофи; баръакси; қатъи назар, қатъи назар аз, сарфи назар** и т.п. Сфера их применения и использования зависит от глубины выражения в связи с речью говорящего в контексте текста. В таджикском языке встречаются случаи их синонимичности с союзами **гарчанде, агарчи, агарчанде**.

14. Предлоги английского языка имеют свои особенности в составе словосочетаний, предложений и разных единиц языка. Происходят случаи употребления одного и того же выражения или, наоборот, изменения значения в контексте заимствованных значений. Глагольные словосочетания английского языка в большинстве случаев могут полностью соответствовать таджикским, однако они имеют свои особенности, которых нет в таджикском языке. Это зависит от особенностей исконных предлогов, используемых вместе с глаголами: **to wait for** – *интизор шудан (ждать)*; **to ask for** – *пурсидан (спрашивать)*; **to look for** – *ҷустуҷӯ кардан (искать)*; **to listen to** – *гӯш кардан (слушать)*; **to belong to** – *тааллуқ доштан (принадлежать)*; **to aim at** – *мақсад доштан (намериваться)*; **to care for** – *таваҷҷуҳ кардан (обращать внимание)*; **to explain to** – *шарҳ додан (объяснять)*.

15. Результаты исследования основаны на том, что большинство значений, выраженных предлогами, нельзя рассматривать как единое значение, поскольку предлоги таджикского и английского языков, наряду с их общностью, имеют и свои особенности, которые следует учитывать во всех случаях. В процессе

исследования и сопоставления словарей отмечается, что определяемые значения не всегда могут использоваться одинаково, так как должны учитываться композиция художественного текста, разные ситуации речи, необходимость перевода и другие возможности выражения. Поэтому единообразного перевода предлогов таджикского языка на английский или наоборот нет. Это может привести к отступлению от содержания текста оригинальной версии произведения.

16. В таджикском языке синонимичность различных словосочетаний можно наблюдать в составе одного текста. Такую особенность не всегда можно встретить в английском переводе текста. Например, в словосочетаниях: *дар ин бора - дар ин хусус* и т.п. В английском переводе произведений при использовании различных методов перевода такие синонимичные слова не использованы, так как переводчики постарались использовать самостоятельные слова, чтобы избежать искажения смысла предложения.

17. В таджикском и английском языках можно встречать глагольные словосочетания и конструкции, которые имеют полное семантическое соответствие. Например, *to be upset- дилтангӣ кардан (расстраиватся)* и т.п. В английском языке предлоги в составе словосочетаний и различных выражений имеют специфическую особенность. Эту особенность можно наблюдать и в составе заимствованных словосочетаний.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

В сопоставительном языкознании предлоги не изучались и не сопоставлялись структурно и семантически на основе материала прямого перевода художественных переводимых произведений. При этом отдельно не изучались их семантические аспекты, практическая сочетаемость в тексте художественного произведения и переводе.

1. Результаты исследования структурно-семантических аспектов предлогов разных групп в таджикском и английском языках на основе прямого перевода доказали их смысловую конкретность. При этом определяются и объясняются случаи вариативности их употребления в рамках художественного текста, по сравнению с их дефинициями в словарях. Результаты диссертации позволяют использовать их в рамках определенных норм языка.

2. Результаты исследования могут способствовать совершенствованию теоретических и практических знаний о предлогах и их специфических особенностях в таджикском и английском языках, поскольку они основаны на прямом переводе и сопоставлении предыдущих исследований, направленных на анализ семантики предлогов.

3. Семантическое изменение предлогов в составе художественного текста может заложить основу для их глубокого выражения в другом языке, так как предлоги проявляют свои особенности и в тексте художественного произведения, что более заметно при переводе, и в данном случае они нагляднее проявляют функциональные различия.

4. Результаты исследований могут использоваться в сопоставительном языкознании как основной источник изучения предлогов в контексте непосредственно переводимых произведений, способствовать дальнейшей работе в этом направлении и использоваться для решения связанных с данной проблематикой вопросов.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

А). Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан:

[1-М]. КАСИМОВ, М.С. Сравнительное изучение классификации предлогов в таджикском и английском языках и средство их перевода [Текст] / М.С. Касимов // “Доклады национальной Академии наук Таджикистана. – Душанбе, 2021. №3. – С. 74-78. ISSN 2076-2569 X.

[2-М]. КАСИМОВ, М.С. Простые, составные и сложные предлоги английского языка и их структурно-семантические особенности (на основе произведений “Воспоминание”, “Старая школа” и “Ахмад Силач”- С.Айни) [Текст] / М.С. Касимов // “Доклады национальной Академии наук Таджикистана”. – Душанбе, 2021. №4. – С. 74-78. ISSN 2076-2569 X.

[3-М]. КАСИМОВ, М.С. Сравнительный анализ классификации предлогов в таджикском и английском языках /М.С. Касимов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2020. №3, (112). – С. 112-119. ISSN-2413-516X.

[4- М]. КАСИМОВ, М.С. Семантические отличие и соответствие предлогов на основе прямого перевода художественных произведений в таджикском и английском языках [Текст] / М.С. Касимов, Н.Х. Туйгунов // Вестник Педагогического университета. – Душанбе, 2022. №3, (98). – С. 98-108. ISSN-2219-5408.

Б) Статьи в других научных сборниках:

[5–М]. КАСИМОВ, М.С. Отличительные черты предлогов английского языка с таджикским языком и семантические особенности их выражения [Текст] / М.С. Касимов // Международная научно-практическая конференция посвященному 30-и летию востоновления дипломатических отношений Республики Таджикистан и Франции. Таджикский педогогический университет имени С.Айни. –Душанбе, 2022. – С 98-101.

[6–М]. КАСИМОВ, М.С. Средство и использования предлогов в словах и словосочетаниях в художественном тексте и средство их выражения на таджикский язык [Текст] / М.С. Касимов // Материалы Республиканской научно-практической конференции посвященному “Программы развития и изучения иностранных языков на период 2021-2030 гг.”. Таджикский педагогический университет имени С.Айни. –Душанбе, 2022. – С. 74-78.

АННОТАЦИЯ

диссертационную работу Касимова Мухаммаджона Сафаровича на тему «Сопоставительно - семантический анализ и степен употребления предлогов на основе английского перевода произведений С. Айни “Воспоминания”, “Старая школа” и “Ахмад силач” на соискание учёной степени кандидата наук по специальности 10.02.20 - Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

Ключевые слова: *грамматика, сравнение, предлоги в английском и таджикском языках, конструкции, сложные предложения, придаточные предложения, перевод, дополнительные оттенки значений предлогов в английском языке, использование различных приёмов перевода, значение сопоставительного исследования в контексте художественного произведения, предложные словосочетания и конструкции, роль предлогов и их дополнительных значений в глубоком выражении исходной речи.*

В данной диссертации проведён сравнительный анализ предлогов в таджикском и английском языках. В данном диссертационном исследовании впервые рассматриваются предлога таджикского и английского языков в контексте художественных произведений. В диссертации впервые изучены и проанализированы предлоги таджикского и английского языков на основе прямого перевода художественных произведений.

Целью написания данной диссертации является сравнительное исследование предлогов в таджикском и английском языках, которое было проведено на основе прямого перевода произведения. В процессе развития языка слова могут приобретать различные характеристики. В этом процессе предлоги также играют важную роль как вспомогательные слова языка. Между тем, в разрезе конкретных примеров, несмотря на некоторые сходства и соответствие, наблюдались специфические особенности предлогов английского языка.

Теоретическое содержание диссертации проявляется в том, что данная диссертация может способствовать дальнейшим исследованиям в направлении сравнительного изучения английского и таджикского языков, его перевода и конкретизации. Результаты исследования послужат научно-теоретической основой для решения ряда лингвистических вопросов, прежде всего сравнительного языкознания, сравнительной грамматики, правильного перевода оригинала, различных выражений, связанных с предлогами. Теоретические сведения и научные выводы о различиях и общих чертах таджикского и английского языков могут помочь в качестве научного ресурса для дальнейших исследований.

Практическая значимость диссертации заключается в том, что полученные результаты могут способствовать изучению структурно-семантических особенностей предлогов в таджикском и английском языках. В то же время они помогают решить проблемы прямого перевода, часто являющиеся причиной неправильного выражения мысли. Также теоретический и практический материал данной диссертации может быть использован в качестве методического пособия в процессе преподавания филологических специальностей в учреждениях высшего профессионального образования при проведении лекций, семинаров и спецкурсов. Предлоги в английском языке имеют свои особенности. Это может служить источником нахождения конкретной информации при возникновении недоразумений при переводе и глубокой экспрессии речи говорящего, особенно при переводе. Поэтому материал диссертации может способствовать дальнейшей работе в этом направлении.

АННОТАТСИЯИ

автореферати диссертатсияи Қосимов Муҳаммадҷон Сафарович дар мавзуи «Муқоисаи корбурди пешояндҳо ва таҳлили маъноии онҳо дар заминаи тарҷумаи англисии асарҳои «Ёддоштҳо», «Мақтаби кӯҳна» ва «Аҳмади девбанд»-и С.Айнӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ.

Калидвожаҳо: грамматика, муқоиса, пешояндҳо дар забони англисӣ ва тоҷикӣ, таркибҳо, ҷумлаҳои мураккаб, ҷумлаҳои пайрав, тарҷума, тобишҳои иловагии маъноии пешояндҳо дар забони англисӣ, истифодаи усулҳои гуногуни тарҷума, аҳамияти таҳқиқи муқоисавӣ дар заминаи асари бадеӣ, ибора ва таркибҳои пешоянддор, нақши пешояндҳо ва тобишҳои иловагии маъноии онҳо дар амиқ ифода намудани нутқи асл.

Дар диссертатсияи мазкур таҳлили муқоисавии пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ анҷом дода шудааст. Дар ин таҳқиқоти диссертатсионӣ бори нахуст пешояндҳои забони тоҷикӣ ва англисӣ дар заминаи асарҳои бадеӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар диссертатсия бори нахуст пешояндҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар заминаи асарҳои бевосита тарҷумашуда таҳқиқ ва таҳлил шудаанд.

Мақсади таълифи диссертатсияи мазкур омӯзиши муқоисавии пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад, ки ин амал дар заминаи асари бевосита тарҷумашуда ба амал бароварда шудааст. Дар раванди ташаккули забонҳо калимаҳо хусусиятҳои гуногунро касб карда метавонанд. Дар ин раванд, пешояндҳо низ ҳамчун калимаҳои ёридиҳандаи забон мавқеи муҳим доранд. Дар ин миён, дар заминаи мисолҳои мушаххаси асарҳои бадеӣ, гарачанде монандӣ ва мувофиқат дида шавад ҳам, хусусияти хос доштани пешояндҳои забони англисӣ фарқкунанда мебошанд.

Маводи назариявии диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки диссертатсияи мазкур метавонад дар таҳқиқоти минбаъда дар самти омӯзиши муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, тарҷума ва мушаххасоти он мусоидат кунад. Натиҷаҳои таҳқиқот барои ҳалли як қатор масъалаҳои забоншиносӣ, махсусан забоншиносии муқоисавӣ, грамматикаи муқоисавӣ, тарҷумаи дурусти нусхаи асл, ифодаҳои гуногун, ки бо пешояндҳо алдоқамандӣ доранд, ҳамчун заминаи илмию назариявӣ хизмат хоҳанд кард. Маълумоти назариявӣ ва ҳулосаҳои илмӣ оид ба тафовут ва умумиятҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ метавонанд ҳамчун манбаи илмӣ барои пажӯҳишҳои минбаъда кумак расонанд.

Аҳамияти амалии диссертатсия аз он иборат аст, ки натиҷаҳои бадастомада метавонанд дар таҷриба барои омӯзиши хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии пешояндҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мусоидат намоянд. Дар

баробари ин, барои ҳалли мушкилоти тарҷумаи бевосита, ки дар аксар маврид сабаби нодуруст ифода гардидани фикр мешаванд, мусоидат менамоянд. Инчунин, маводи назариявӣ ва амалии диссертатсияи мазкур дар раванди таълиму тадриси ихтисосҳои филологӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ҳангоми гузаронидани лексияҳо, семинарҳо ва курсҳои махсус метавонад ҳамчун дастури таълимӣ мавриди истифода қарор гирад. Пешояндҳо дар забони англисӣ хусусиятҳои хос доранд. Ин амал барои ба миён омадани нофаҳмиҳо ҳангоми тарҷума ва ифодаи амиқи нутқи гуянда, махсусан ҳангоми тарҷума ҳамчун сарчашмаи пайдо кардани маълумоти мушаххас хизмат карда метавонад. Аз ин рӯ, маводи диссертатсия барои корҳои минбаъда дар ин самт мусоидат карда метавонад.

ANNOTATION

to the dissertation work of Kosimov Muhammadjon Safarovich on the topic of "Comparative - semantic analysis and the degree of use of prepositions based on the English translation of the works of S. Ayni" Memories ", " Old school "and" Ahmad the exesorzist "for the degree of candidate of science in the specialty of 10.02.20 - Comparative -historical, typological and comparative linguistics

Key words: grammar, comparison, prepositions in English and Tajik, constructions, complex sentences, subordinate clauses, translation, additional shades of meanings of prepositions in English, the use of various translation techniques, the meaning of comparative research in the context of a work of art, prepositional phrases and constructions, the role of prepositions and their additional meanings in the deep expression of the original speech.

This dissertation provides a comparative analysis of prepositions in Tajik and English languages. In this research, for the first time, the prepositions of the Tajik and English languages are considered in the context of works of S.Ayni. In the dissertation, for the first time, the prepositions of the Tajik and English languages were studied and analyzed on the basis of a direct translation from Tajik into English Language.

The purpose of writing this dissertation is a comparative study of prepositions in Tajik and English, which was carried out on the basis of a direct translation of the works of S.Ayni. In the process of language development, words can acquire various characteristics. In this process, prepositions also play an important role as auxiliary words of the language. The theoretical content of the dissertation is manifested in the fact that this dissertation can contribute to further research in the direction of the comparative study of English and Tajik languages, its translation and concretization. The results of the study will serve as a scientific and theoretical basis for solving a number of linguistic issues, primarily comparative linguistics, comparative grammar, correct translation of the original, various expressions associated with prepositions. Theoretical information and scientific conclusions about the differences and common features of the Tajik and English languages can help as a scientific resource for further research.

The practical significance of the dissertation lies in the fact that the results obtained can contribute to the study of the structural and semantic features of prepositions in Tajik and English. At the same time, they help to solve the problems of direct translation, which are often become the important reason of incorrect expression of thought. Also, the theoretical and practical material of this dissertation can be used as a teaching aid in the process of teaching philological specialties in the institutions of higher professional education during lectures, seminars and special courses. Prepositions in English have their own characteristics. The research can serve as a source of finding specific information in case of misunderstandings during translation and deep expression of the speaker's speech, especially during translation. Therefore, the material of the dissertation can contribute to further work in this direction.

